షష్టివాసరపర్యంతమళర్కస్య భయం న హి,
పథ్యే పతి విషార్తస్య నోద్రేకం మాసకద్వయం. 17
ఏకషష్టిదినే చిత్రం విషోద్రేకా న్వినాశయేత్,

పిచ్చికుక్కగాని, పిచ్చినక్కగాని కఱచినదిమొదలు పదిరేనుదివసములవఱకు విషము గాయమునందే యుండునుగాని తక్కనశరీరమున కెగఁబ్రాకదు. పదిరేను దివసములు గడచినదిమొదలు పిమ్మట నొకమాసమునకుగాని, యొకటిన్నరమాసమునకు గాని సర్వశరీరమునకు వ్యాపించును. అనఁగా నఱువదిదినములకు శరీరమంతటికి వ్యాపించును; పథ్యముచేయుచున్ననే అఱువదిదినములవఱకు విషభయము లేదు; అఱువదియొకటవదినమందు తప్పక విషమెక్కి రోగిని చంపివేయును. పథ్యము చేయనిచో అఱువదిదినములకు లోపలనే విషమెక్కును. మొత్తమునకు రెండునెలలు గడచినపిమ్మట వచ్చుమొదటిదివసమునందు తప్పక విషమెక్కి మృతిని కలుగఁజేయుట సుప్రసిద్ధమై యున్నది. విషమెక్కిన పిమ్మట నింకను చికిత్సయే లేదని సిద్ధాంతము.

వెఱ్ఱికుక్కవిషనిదానము

ఆదౌ శీతభయం చాపి జ్వరం కంపం క్షతే వ్యథా. 18
అతీవ వమనం శ్లేష్మం పేశీసూపం ముహుర్ముహుః,
సర్వత్ర జలభీతిశ్చ ప్రలాపం రోదనం తథా. 19
శ్వానచేష్టాని లింగాని మధ్యేమధ్యే మతిభ్రమః,
అత్యంతం క్షుత్పిపాసార్తిః ప్రచండజ్వరశోషణం. 20
విషప్రకోపా త్పూర్వే స్యా త్సుసాధ్యం తదనంతరం,
హరిణా పి హరేణా పి శక్యం జీవయితుం న హి. 21
తనహేచ ద్వితీయాహే తృతీయే వా మృతి ర్భవేత్,
ఇద మాంగ్లేయభాషాయాం హైడ్రోఫోబ్యేతి కథ్యతే. 22

వెఱ్ఱికుక్కవిష ముద్రేకించు ప్రథమదివసమందు శరీరమునకు శీతలస్పర్శము కలుగుట, చలిపెట్టుట, గ్రీష్మఋతువునందలి గాలియైనను శీతలముగఁ గాన్పించుట చలికి మిక్కుటముగ భయపడుట, ప్రచండమైన దోషజ్వర మేర్పడుట, సన్నిపాతగతివలె కరచరణహృదయాదులు కొట్టుకొనుచుండుట, దేహము వణకుచుండుట, ఆదివఱకు శుభ్రముగ మానిపోయి బాధారహితముగ నుండు(కుక్కచే కఱవఁబడిన) గాయము నందు వాపును నొప్పియు నేర్పడుట, పదేపదే తెల్లనికండలవంటి శ్లేష్మము పడుచ నుగుట, సర్వకాలసర్వావస్థలయందును జలమును చూచినను జలప్రస్తాపము వినినను విలవిల తన్నుకొని భయపడుట, అఱచుట, తననోటితో జలప్రస్తావన చేయకుండుట

జలధారను చూచిన వడవడవడఁకుట, రొమ్ముట, కుక్కవలె నఱచుట, కుక్కచేష్టలు చేయుట, అప్పటప్పటికి మైకము కలుగుచుండుట, తీవ్రమైన ఆకలి దప్పులు కలిగియుండియు అన్న ముదకముచే వంపఁబడినదనియు, ఉదకమును చూడవలసివచ్చునని యుక్తికి తెచ్చుకొని భయపడుచు అన్నపానములను విసర్జించి యుండుట ఇట్టి తలంపుచేతనే మలమూత్రములను నిరోధించి యుండుట, శోషపోవుట మొదలగు గుణములేర్పడి విషమెక్కినదివసమందుగాని, రెండవదివసమందుగాని, మూడవదివసమందుగాని మృతిచెందును. ఈఅళర్కవిషార్తుని హరిహరాదులైనను విషమెక్కినపిదప ప్రతికింపఁజాలరు. వెఱ్ఱికుక్క కఱచినవానిని విషమెక్కుటకు ముందు మందు నిచ్చి నిశ్చయముగ ప్రతికింపవచ్చును. మఱియు పిచ్చికుక్క, నక్క మొదలైనవానివిషమునకు నింగ్లీషుభాషలో (హైడ్రోఫోబ్యా) అని చెప్పంబడును.

పిచ్చికుక్కచే కఱవఁబడినవాఁడు చేయవలసిన పథ్యవిధి

అళర్కదంశమారభ్య తతో మాసద్వయావధి,
పూర్వం చౌషధపానాద్వా మద్యమాంసాండమత్స్యకాః. 23
కులుత్థమాషనిష్పావ కంబుకంగ్వశ్చకోద్రవాః,
నిస్సారాబరకాశ్చైవ శ్యామాకా తిలసర్షపాః. 24
అతసీ శాకతిల్వేచ కర్కటీ బీజగృంజనే,
ప్రయస్యం చ తథా చూతం వపనాభ్యంజనం రతం. 25
భేరికాకాహళానద్ధ మృదంగాకర్ణనం తథా,
రథధూమరథాభ్యాం చ గజాశ్వారోహణాదిభిః. 26
నిమ్నోన్నతాటనాలోకం భూరిజ్వాలాజలేక్షణం,
శింబీసస్యేషు హావ్యేషు సంచారం నందనేషు చ. 27
ధూమనౌకాప్రయాణం చ పథాయాసోఽబ్ధివర్ధనం,
ఏవమాదీని కార్యాణి కుర్యాచ్చే ద్విషదోషభాక్. 28

పిచ్చికుక్క కఱచినది మొదలు రెండుమాసములవఱకుగాని ఔషధము పుచ్చుకొనువఱకుగాని, మద్యపానము, మాంసము, గ్రుడ్లు, చేపలు, ఉలవలు, మినుములు, అనుములు, సజ్జలు, కొఱ్ఱలు, అరికలు వరిగెలు, బరిగలు, చామలు, నువ్వులు, అవాలు, అవిసెకూర, దోసె, దోసగింజలు, నీరుల్లి, తియ్యగుమ్మడి, (లేక పొగపుగేయి మూనె మొదలగువానిలో వేసి తాలింపఁబడినవి.) మామిడిపండు, కాయ, పింద పచ్చడి, ఊరగాయ మొదలైనవన్నియు భుజించుట క్షౌరము, తలంటుచేసికొనుట, నగారా, ఢంక, రుంజ, మద్దెల, మొదలైనవానిధ్వనులను వినుట, బండ్లు, పొగబండ్లు,

ఏనుగలు, గుఱ్ఱములు మొదలైనవానిపై నెక్కి ప్రయాణముచేయుట, అగాధస్థలముల యందు, ఎత్తైనస్థలములయందు తిరుగుట, చూచుట, గొప్పఅగ్నిజ్వాలలు, నీటిచేనిండియున్నకుంటలు, గుంటలు, చెరువులు, నదులు, సముద్రము, మొదలయినవానిని చూచుట, కాయధాన్యపుపైరులుండు పొలములలోను, దున్నినపొలములలోను, ఉద్యానవనములందును, సంచారము చేయుట, పొగయోడలమీఁద ప్రయాణము చేయుట, మార్గశ్రమము, సముద్రమును చూచుట, మొదలైన కార్యములను వర్జింపఁవలసినది.

పిచ్చికుక్కచే కఱువఁబడినవాఁడౌషధము పుచ్చుకొనువఱకు దగినపథ్యము

శ్వానదంశన మారభ్య ఔషధగ్రహణావధి,
సుఖోష్ణవారిణా స్నానం కాదాచిత్కం సమాచరేత్. 29
మరీచచూర్ణం లశునం తుంబరీముద్గసూపకం,
కుణంబం బాలవార్తాకం కటుతక్రం ఘృతం దధి. 30
శాల్యన్నం యావనాళాన్నం గోధూమం రాగిమండకం,
జంబీరామలకం జీరం లవణం పథ్య మాచరేత్. 31

కుక్క కఱచినదినము మొదలుకొని యౌషధమును పుచ్చుకొనువఱకు అప్పటప్పటికి నుష్ణోదకస్నానము, మిరియపుపొడి, తెల్లగడ్డ, కందిపప్పు, పెసరపప్పు, కొయ్యతోటకూర, లేతవంకాయ, కారము, తఱిపిబెట్టిన మజ్జిగ, నెయ్యి, పెరుగు, వరియన్నము, పెద్దజొన్నలఅన్నము, గోధూమరొట్టె, రాగిరొట్టె, నిమ్మకాయపులుసు, ఉసిరికకాయ, జీలకఱ్ఱ, ఉప్పు యివి యుపయోగింపవచ్చును.

పిచ్చికుక్క కాటున కుపచారములు

శ్వానదంశక్షతే నిత్యం ఛురికేన పృథక్పృథక్,
రక్తస్రావం ప్రకుర్వీత విషం హరతి ప్రాయశః. 32
కాంజికక్షారసంస్పర్శా ద్విషవీర్యం వినాశయేత్,
ఏవమాద్యై శ్చోపచారైః కుర్యా న్మాసత్రయావధి. 33

పిచ్చికుక్కచే కఱువఁబడిన గాయమును పేనాకత్తితో గీచిగాని, కాష్టిక్ అని చెప్పఁబడు కాడీకారమునుపయోగించిగాని, గాయము మానిపోకుండ రక్తమును స్రవింపఁజేయుచుండవలయును. ఇటుల మూఁడుమాసములవఱకు గాయమును పచ్చిపుండుగ నుంచినట్టయిన స్రవించుచుండు చీము రక్తము మూలమున విషము పాఱించిపోవుచుండును.

శ్వానదష్టునకు మూడుమాసములవఱకు అపథ్యములు

ఔషధగ్రహణారభ్య దష్టమాసత్రయావధి,
జూర్ణ్వాలీవరకశ్శ్యామా నీవారాః పృథుజూర్ణ్వలాః. 34
కంబుధాన్యంచ మేధీ చ మాషా నిష్పావకా స్తిలాః,
ప్రయసం హింగు తైలం చ ద్రాక్షా ఖర్జూర మేవ చ. 35
నారికేడం గుడం చామ్రం పలాండుమూలకం తథా;
స్థూలకందశ్చ కందశ్చ వార్తాకం కారవేల్లకం. 36
అలాబూర్వారునిష్పావాః మాంసం మత్స్యాని సర్వశః,
కర్కటీబీజశాకాని క్షార మభ్యంజనం తథా. 37
పథాయాసం భారవాహం సూర్యశాల్యోదనం తథా,
నవీనం దధి తక్రం చ స్నానం శీతోదకే తథా. 38
మాసత్రితయపర్యంతం జ్ఞాత్వా చ పరివర్జయేత్,

ఆకర్కటదష్టు ఔషధమునుపుచ్చుకొనినతర్వాత మూఁడుమాసములవఱకు పాలా పుజొన్నలు, వరిగెలు, చామలు, వెలిపడపుఁడ్లు, మొక్కజొన్నలు, సజ్జలు, మెంతులు, మినుములు, అనుములు, నువ్వులు, తినుగమాతి (పాతాళింపు), ఇంగువ, నూనె, ద్రాక్ష, ఖర్జూరము, కొబ్బెర, బెల్లము, చింతపండు, నీరుల్లి, ముల్లంగి, పెండలము, కంద, వంకాయ, కాకరకాయ, సొరకాయ, దోసకాయ, చిక్కుడుకాయ, గోరుచిక్కుడుకాయ, తంబకాయ, మాంసము, చెఱువుచేపలు, వాగుచేపలు, సముద్రపుచేపలు, దోసగింజలు, అన్నివిధములగు నాకుకూరలు, క్షారము, తలంటు, దారినడుచుట, బరువుమోయుట, క్రొత్తవడ్లు, రేగటిపెరుగు, రేగటిమజ్జిగ, శీతోదకస్నానము అనునివి సేవింపఁగూడదు.

శ్వానదష్టులు నాలుగుమాసములవఱకు ఆచరింపవలసినపథ్యము

ఔషధగ్రహణారంభాత్ కుళుత్థాః కంగుకోద్రవాః. 39
అర్కమాక్షాస్త్ర్యమృతఫలాః తినిశః కరమర్దకాః,
శిలీంధ్రం తాళమూలం చ కదళీ మదిరా తథా. 40
జాగరం చోపవాసం చ కలహం జాంగలామిషం,
మద్యపానం వృష్టిఘాతం చతుర్మాసాన్ పరిత్యజేత్. 41

శ్వానదష్టు ఔషధమును పుచ్చుకొనినది మొదలు నాలుగుమాసములపర్యంతము ఉలవలు, కొఱ్ఱలు, అరికలు, ముంతమామిడిపప్పు, జామపండ్లు, నిమ్మ లేక పాలపండ్లు, కలియపండ్లు, పుట్టకొక్కులు, తాటితేగలు, అరటిపండ్లు, కల్లు, జాగరణ,

ఉపవాసము, కలహము, అడవిమృగములమాంసము, సారాయి, వానలోతడియుట అనునవి సేవింపఁదగదు.

శ్వానదష్టులకైదుమాసములవఱకపథ్యములు

ఔషధగ్రహణారంభా ద్వాల్మీకాన్ సూకరామిషం,
తైలే సంపక్వభక్ష్యాణి వర్జయే న్మాసపంచకం. 42

శ్వానదష్టులైదుమాసములు వెళ్లువఱకు ఉసిళ్లు, ఊరపందిమాంసము, నూనెతో చేయఁబడిన అన్నివిధములైనభక్ష్యములు వర్జింపవలయును.

శ్వానదష్టుల కాఱుమాసములవఱకు అపథ్యములు

ఔషధగ్రహణారంభాత్ పక్షిమాంసాని సర్వశః,
కూశ్మాండం కుక్కుట శ్చైవ బందికా శశక స్తథా. 43
వృకాదిదంశితం మాంసం షాణ్మాసం పరివర్జయేత్,

అన్నిపక్షులమాంసము, గుమ్మడికాయ, కోడిమాంసము, పొట్టికాకరకాయ, కుందేటిమాంసము, తోడేలు మొదలైనక్రూరమృగములచే గాయపడినగొఱ్ఱె మేఁక మొదలైనవానిమాంసములు అనునవి ఆఱుమాసములవఱకు భక్షింపఁగూడదు.

ఒకసంవత్సరమువఱకువర్జనీయపదార్థములు

అళర్కదంశమార్భత్య రసాలఫలసర్షపాః 44
స్త్రీసంగం రతివాంఛా చ వర్జయే దేకవత్సరః,

పిచ్చికుక్క, నక్క, పిల్లి, తోడేలు మొదలైనవి కఱచినది మొదలు మామిడిపండు, మామిడికాయ, ఆవాలు, మామిడికాయపచ్చడి మొదలైనవి ఆవాలు, స్త్రీసంగమము, రతివాంఛ అనునివి యొకసంవత్సరము గతించువఱకు రోగి వర్జించియుండవలయును; సంవత్సరమైనపిమ్మట నుపయోగింపవచ్చును.

పిచ్చికుక్క కఱచినవానికి చికిత్సాపద్ధతి

వింశద్దివసపర్యంతం న దాతవ్యం విషౌషధం. 45
దత్వా చే దౌషధం పశ్చా త్పున ర్దత్వా త దౌషధం,
విషా ర్త స్యౌషధా త్పూర్వే వమనం క్రియ తే క్రమాత్ 46
ఏరండపత్రస్వరసై ష్షట్కం వా సప్తవాసరాన్,
తతఃపరం ప్రదాతవ్యం వక్ష్యమాణౌషధం పరం. 47

పిచ్చికుక్క కఱచినది మొదలిరువదిదినములవఱకు విషము దేహమందు వ్యాపింపక గాయమునందేయుండును; గాన నిరువదిదినములకులోపల నౌషధ మియ్యుట

వమన విశేషము మేలు లేదు. అటుల ఇచ్చినచో మరల పదిహేనుదినములు తాళి రెండవ సారి యౌషధ మీయవలసియుండును. ఔషధ మిచ్చుటకు పూర్వమే అళర్కదష్టునకు దినము మార్చి దినము ఆముదపాకుపసరు త్రాగించి వమనము చేయింపవలెను. ఇట్టు లైదుపర్యాయములుగాని, యాఱుపర్యాయములుగాని, యేడుపర్యాయములుగాని వమనము చేయించి యవ్వల విషౌషధ మిప్పింపవలెను; ఆముదపాకుపసరు పంద్రెండేండ్ల వయస్సుకు లోఁబడినవారికి అరగిద్దెడునంతునను అంతకు మైఁబడిన యెంతవయసు కలవారికైనను అఱసోలెడు చొప్పునను త్రాగించి వమనము చేయింపవలయును; పసరు త్రాగినతర్వాత పదినిమిషములు తాళి పక్షియీఁకను గొంతులోనికిఁ బోనిచ్చి ప్రేళ్ళతో త్రిప్పుచు గిలిగింత కలుగచేసినచో వమన మగును; త్రాగించిన పసరంతయు వమనము చేయింపవలయును; వమనము చేయించిన దివసమునందు చారు, వంగపిందెల కూర, కొయ్యతోటకూర మొదలయిన లఘువగు నాహారములనే యిప్పింపవలయును.

అళర్కవిషచికిత్స

భీమరుద్రరసము—

శిరీషపుష్పకుష్ఠైలాశిలాసవ్యోషరేణుకా,
యష్ట్యర్కహింగూశ్వేతాగ్నాసింధువారణపంచికా. 48
సూతరాజస్య తోలైకా గంధకస్య తథైవచ,
అభ్రాత్కర్షం తతో దేయం తోలైకం కాంతలోహతః. 49
పరోక్తే నౌషధే నైవ భావయేచ్చ పృథక్పృథక్!
విశాలా బృహతీ బ్రహ్మీ సౌగంధికసదాడిమైః. 50
మర్కట్యా శ్చాత్మగుప్తాయాః స్వరసేన పృథక్పృథక్,
ఏకరక్తిప్రమాణేన వటికాం కారయేద్భిషక్. 51
ఏకాం వటిం భక్షయిత్వా పిబేచ్ఛీతజలం తతః,
భీమరుద్రరసో నామా చాసాధ్య మపి సాధయేత్. 52
కుక్కురస్య సృగాలస్య విషం హంతి సుదుర్జయం,

దిరిసెనపుఁబువ్వులు, చెంగల్వకోష్టు, ఏలకులు, మణిశిల, సొంటి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు, రేణుకలు, అతిమధురము, జిల్లేడువేరుపట్ట, ఇంగువ, చిత్రమూలము, వావిలిపంచకము నొక్కొక్కటి ... ... పాదరసము తులప్రమాణము, శుద్ధిగావించినగంధకము తులము, అభ్రకభస్మము తులము, కాంతభస్మము తులము, ఈ వస్తువులను పెద్దపాపర, వాకుడు, వల్లారియాకు, సౌగంధికమనుకలువగడ్డ(చెంగలువగడ్డ), దానిమ్మపండ్లరసము, తీటకోవెల, దురదగొండి అనునివి స్వరసములచేత ప్రత్యేక

కొంగొక్క దినము మగ్గవచేసి నాలుగుగురిగింజల (రక్తిక) తూనిక గలమాత్రలు కట్టి నీడ నెండించి రేండుదినములవఱకు పూటకొకమాత్ర భక్షించి వెంటనే శీతోదకమును త్రాగింపవలయును. ఇటుల చేసినట్టయిన అసాధ్యమగు వెఱ్ఱికుక్క, నక్క విషములు హరించును.

2 సూర్యోదయరసము—

నృణాం మూత్రేణ సంపిష్టో గోపిత్తమధుసంయుతః. 53

సృగాలై రథ మార్జారై ర్గండూకై రథ వాహిభిః,

కాలేనాపి హి దష్టస్యమృతసంజీవనాహ్వయః. 54

గదితో మునిభి స్సర్వైః సూర్యోదయమహారసః,

గోపిత్తము, తేనె సమాంశములుగ నరమూత్రముతో నూఱి, పాదలేపనము చేసినట్టయిన వెఱ్ఱికుక్క, నక్క, పిల్లి, పాము కఱచినందువల్ల కలిగినవిషోద్రేకము హరించును. దీనిని మృతసంజీవనౌషధ మని పూర్వఋషులు వచించియున్నారు.

3 వ చికిత్స—

లశునోషణవై దేహీ వరాగోఘృతకల్కితం. 55

పానన స్యాంజనాలేపై శ్వదంష్ట్రౌషధంపరం,

వెల్లుల్లి, మిర్యాలు, పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు ఇవి యావునేతితో కల్కము చేసి పానలేపన స్యాంజనములు చేయించినట్టయిన పిచ్చికుక్క విషము హరించును.

4 వ చికిత్స—

ధుత్తూరగరసో విశ్వక్షీరాజ్యగుడపానతః. 56

శునో విషం వినశ్యేత శశాంకకృతశేఖరః,

ఒకతులము నల్లయుమ్మెత్తాకుపసరులో సొంటిచూర్ణ మొకతులము తగినంత ప్రమాణము ఆవుపాలు, ఆవునెయ్యి, బెల్లము కలిపి త్రాగిన వెఱ్ఱికుక్కవిషము నివర్తించును.

5 వ చికిత్స—

శుష్కద్విపిక్రవ్యచూర్ణం విపబే ద్ధేనుదుగ్ధకే. 57

ప్రాత స్సాయంతనం గ్రాహ్య మళర్కస్య విషాపహం,

చిఱుతపులిమాంసము నెండించి చూర్ణము చేసి, ఆచూర్ణము నావుపాలలో వైచి కాచి ప్రాతస్సాయంకాలములందు మూఁడుదినములు పుచ్చుకొనిన పిచ్చికుక్క విషము హరించును.

6 వ చికిత్స—

ఆరణ్యజీరకం చూర్ణం ప్రాతస్సాయంతనం పిబేత్ 58
దినత్రయం మహాఘోర మళర్కస్య విషం హరేత్,

అడవిజీలకఱ్ఱచూర్ణమును తులప్రమాణము నుదకమందు కలిపి మూఁడుదివసములు ప్రాతస్సాయంకాలములయందు త్రాగినట్టయిన మహాఘోర మగు వెఱ్ఱికుక్క విషము నిస్సంశయముగ హరించును.

7 వ చికిత్స—

ఉన్మత్తశ్వానదష్టానాం కుమారీదళసైంధవం. 59
సుఖోష్ణతః పిబేత్పీడా త్రిదినాంతే సుఖావహాం,

కలబందరసము, సైంధలవణము కాచి, సుఖోష్ణముగ మూఁడుదినములు ప్రాతస్సాయంకాలములయందు పుచ్చుకొనిన పిచ్చికుక్క విషము హరించునని తెలియవలయును.

8 వ చికిత్స—

తైలంతిలానాంచపలం గుడంచ క్షీరం తథార్కస్యసమమేవపీతం. 60
ఆలర్కముగ్రంవిషమాశుహంతిసద్యోభవంవాయురివాభ్రబృందం,

నువ్వులనూనె, బెల్లము, జిల్లేడుపాలు, సమాంశము లేకము చేసి, పలప్రమాణము పుచ్చుకొనిన వాయువుచే మేఘమెగిరిపోయినటుల యుగ్ర మగు వెఱ్ఱికుక్క విషము హరించిపోవును.

9 వ చికిత్స—

విదారిమూలం మరిచం కర్షమాత్రం పిబేన్నరః. 61
తద్వ్రణం తక్షణా దేవ దహే ల్లోహశలాకయా,
అళర్కస్య విషం హన్యా త్తత్క్షణం చ న సంశయః. 62

గుమ్ముడుగడ్డలు, మిర్యాలు సమాంశములుగ నూఱి, కర్షప్రమాణము భక్షించి తత్క్షణమే గాయము నినుపకడ్డితో కాల్చినట్లైన పిచ్చికుక్క విషము హరించును

10 వ చికిత్స—

పిష్ట్వాపామార్గమూలం చ కర్షైకం మధునా పిబేత్,
శ్వానదంష్ట్రవిషం హన్యా త్కుమారీదళసైంధవం. 68
దంశస్థానే బంధయే చ్చ త్రిదినాంతే సుఖావహం,

ఉత్తరేణువేరు కర్షప్రమాణము తేనెలో మర్దించి, మూఁడుదివములు ప్రాత

సాయంకాలములను పుచ్చుకొని కలబందమట్ట, సైంధలవణము నూరి గాయమునకు కట్టుగట్టిన పిచ్చికుక్కవిషము హరించును.

11 వ చికిత్స—

నింబం కుటజబీజాని చందనాంబుజ కేసరం. 64
క్షీరైః పిష్టం నిహం త్యాశు శ్వానమార్జాలజం విషం,

వేపవిత్తులు, కొడిశవిత్తులు, చందనము, తామరకేసరములు వీనిని ఆవుపాలతో నూరి త్రాగిన వెఱ్ఱికుక్క, పిల్లి కాట్లవిషము హరించును.

12 వ చికిత్స—

శిరోరుహామషీంకృత్వాతై లేనసహాభక్షయేత్. 65
కారవేల్లరసం దేహేలిప్త్వాతుస్నానమాచరేత్,
శ్వానసృగాలమార్జాలవిషంహరతితత్క్షణాత్. 66

తులప్రమాణము మనుష్యునివెంట్రుకలను కాల్చి మసిచేసి దానిలో నూనెగలిపి త్రాగినను లేక, కాకరాకుపసరు దేహమునకు లేపనముచేసికొని స్నానముచేసినను, వెఱ్ఱికుక్క, నక్క, పిల్లి విషములు హరించును.

13 వ చికిత్స—

హారిమంజరిపత్రం చ లశునం చ సమాంశకం,
సమ్మర్ద్యైరండతైలేన పిబే త్సాచ్య మళర్కనుత్. 67

కుప్పింటాకు, వెల్లుల్లి మెత్తగ నూరి ఆముదములో కలిపి యుడికించి మూఁడు దినములు ప్రాతస్సాయంకాలములయందు పుచ్చుకొన్నట్లైన వెఱ్ఱికుక్క, నక్క, పిల్లి, కాటువలన జనించినవిషము హరించును.

14 వ చికిత్స—

గోపీమూలాని తక్రేణ మర్ద్యైం ఖాద్య మళర్కజిత్,
కరంజమూలస్వరసం పీత్వా ఒళర్కవిషం జయేత్. 68

సుగంధపాలవేళ్లు మజ్జిగతో నూరిత్రాగినను, కానుగవేరురసమును త్రాగినను వెఱ్ఱికుక్క నక్క కాట్లవిషము హరించును.

15 వ చికిత్స—

దుత్తూరపత్రస్వరసం జంబీరామ్లం సమం సమం,
దినైకం పిబతే సమ్య క్శ్వానదంష్ట్రవిషం హరేత్. 69

నల్లయుమ్మెత్తాకుస్వరసమును, నిమ్మపండ్లరసమును సమాంశములుగ కల్పుకొని యొకదిన ముదయసాయంతనముల పుచ్చుకొనిన పిచ్చికుక్కకాటువలన సంభవించిన విషముపశమించును.

16 వ చికిత్స—

విష్ణుక్రాంతాం సమూలాం చ నరమూత్రేణ మర్దయేత్,
పీత్వాఽలర్క విషం హంతి సూర్యక్రాంతాం చ తద్విధం. 70

విష్ణుక్రాంతసమూలమునుగాని, సూర్యక్రాంతసమూలమునుగాని, నరమూత్రముతో నూఱి త్రాగిన పిచ్చికుక్క కాటువిషము హరించును.

17 వ చికిత్స—

బ్రహ్మాణ్యభూజప్రాఙ్మూలం గంధం జంబీరవారిణా,
పిబే చ్ఛ్వానవిషం హంతి దినైకం నాత్ర సంశయః. 71

తూర్పుగా వ్యాపించి యున్నగంగరావివేరును తెచ్చి నిమ్మపండ్లరసముతో గంధము తీసి ఆగంధమును పుచ్చుకొనిన పిచ్చికుక్క కాటువలన సంభవించినవిషము హరించును.

18 వ చికిత్స—

సమ్యగిత్వా కుజంమూలం గోమూత్రేణవిమర్దయేత్,
అరిష్టబీజవద్గోళం కృత్వా బ్రహ్మాంబునాపిబేత్. 72
అలర్కదంశేతద్గంధంవిలేప్యందివసత్రయం,
సోన్మత్తశ్వానమార్జారసృగాలానాంవిషంహరేత్. 73

నాగసారవేళ్లు గోమూత్రముతో నూఱి కుంకుడుగింజప్రమాణము మాత్రలు చేసి, పూట కొకటిచొప్పున నేడుదివసములు పుచ్చుకొని ఆపటుకములనే ఆవుపంచితముతో చాది గాయముపై పట్టించిన వెఱ్ఱికుక్క, నక్క, పిల్లి కాటువలన సంభవించిన విష ముపశమించును.

19 వ చికిత్స—

నిశా కుష్ఠం సమం కృత్వా గోమూత్రే క్వాథితం పిబేత్,
గుంజామూలం వచాచూర్ణం శీతతోయేన ఖాదయేత్. 74
శ్వానసృగాలమార్జాలవిషం హరతి తత్క్షణాత్,

పసుపు, కోష్టు గోమూత్రముతో కషాయముగ కాచి పుచ్చుకొనినను తెల్లగురిగింజవేరు, వస చూర్ణించి, శీతోదకమున కలిపి పుచ్చుకొనినను వెఱ్ఱికుక్క, నక్క, పిల్లి కాటువలన సంభవించినవిషము శమించును.

20 వ చికిత్స—

మూలం వా తుంబిబీజం వా పత్రం వా వల్కలం తతః. 75
మర్దయే ద్వారిణా పీత్వా అలర్కస్య విషం జయేత్,

చేదుసొరవేరుగాని, విత్తులుగాని, ఆకుగాని, పట్టగాని, యుదకముచే నూఱి పూటకు కర్షప్రమాణము మూఁడుదినములు పుచ్చుకొనిన వెఱ్ఱికుక్క కాటుచే సంభవించిన విషము హరించును.

21 వ చికిత్స—

పిష్ట్వా కోణఫలీబీజం చతుష్కం జంభలామ్లకే. 76

కల్కం తైలే విపాచ్యం తు ప్రాతస్నాయుంతనం తతః,

ఖాదయే ద్దశవారాణి ఘృతదర్వీప్రమాణకే. 77

శ్వానసృగాలమార్జాలవిషం హరతి తత్క్షణం,

ఊటివిత్తనము లుదకముచే ముద్దగ నూఱి కల్కము చేసి, యందు నువ్వుల నూనె నల్లవపంతు కలయఁబోసి బిరుగుడుపఱకు కాచి తైలమును వడిచికొని పూటకు మిల్లిగరెటెడ నూనెయును, నాలుగునిమ్మపండ్లరసమును కల్పుకొని పదిదినము లిటుల పుచ్చుకొనిన వెఱ్ఱికుక్క, నక్క, పిల్లి మొదలైనవాని కాటువలన సంభవించిన విషము నివర్తించును.

22 వ చికిత్స—

శ్వాన స్యాపి విషం హంతి లేపం కుక్కుటవిష్ఠయా. 78

గుడై స్తైలార్కదుగ్ధైశ్చ లేపా దారోగ్య మద్భుతం,

బెల్లపుసాకుపలె జిగటగ, నెఱ్ఱగ నుండుకోడిమలమును పిచ్చికుక్క కఱచిన గాయమందు లేపనముచేసినను, బెల్లము, నూనె, జిల్లేడుపాలు కలిపి మర్దించి పట్టించినను విషము హరించును.

23 వ చికిత్స—

అర్కక్షీరం గుడం తైలం సంమాశం చ విలేపయేత్. 79

శ్వానదంశవిషం హంతి తద్వ త్పేరుబిడాలకం,

జిల్లేడుపాలు, బెల్లము, నువ్వులనూనె సమాంశములు కూర్చి మర్దించి పిచ్చికుక్క, నక్క, పిల్లి కఱచినగాయములకు లేపనము చేసిన విషము హరించును.

24 వ చికిత్స—

గంధం యుగఫలీమూలం సతోయం జంబుకత్వ తే. 80

లిప్త్వా తు తత్క్షణం నశ్యే చ్చిరంతనవిషం పరం,

దుష్టపువేరు నుదకమున చాది, యాగంధమును వెఱ్ఱినక్క కఱచినగాయమునకు లేపనము చేసిన, విషము హరించును.

25 వ చికిత్స—

గుడం తైలార్కదుగ్ధం చ లేపాచ్ఛ్వానవిషం హరేత్. 81
పిష్ట్వాఽపామార్గమూలం చ కర్షైకం మధునా లిహేత్,
శ్వానదష్టవిషం హంతి లేపాత్కుక్కుటవిష్ఠయా. 82
అళర్కేన చ దష్టానాం కుమారీదళసైంధవం,
సుఖోష్ణం బంధయేత్స్పష్టం త్రిదినాంతే సుఖావహం. 83

బెల్లము, నువ్వులనూనె, జిల్లేడుపాలు మర్దించి గాయమునకుఁ బట్టించినను, ఉత్తరేణువేరును తేనెతో నూఱి కర్షమెత్తు భక్షించినను, బెల్లపుపాకువలె నెట్టిగ జిగటగ నుండు కోడిమలమును గాయమునకు లేపనము చేసినను, కలుబంద చెక్కలో సైంధవలవణమును పొడిగి కుమ్ములో నుడికించి సుఖోష్ణముగ నుండునపుడు గాయముపైన వేసి కట్టుగట్టినను మూఁడుదినములలో పిచ్చికుక్కవిషము హరించును.

26 వ చికిత్స—

మార్తాండదుగ్ధగుడతైలశిరీషపత్ర,
తాంబూలకల్కనవచూర్ణనిశాంతధూమః. 84
అంకోలవాజిపృథుకాశిఖివక్షపక్ష,
దుత్తూరకాస్ఫుటమళర్కవిషం నిహన్యాత్. *ఇతిశతశ్లోకీ. 85

---

* లోకమునందు పెక్కుమంది యళర్కవిషచికిత్సకులు పలుచికిత్సలు తెలిసి చేయుచున్నారు. వంశపరంపరగను, తాత్కాలికగురువులవలన నుపదేశము పొంది యును పరమరహస్యముగ నుంచుకొని పిచ్చికుక్క విషమునకు చికిత్సచేయుచుండెడు వనేకులయొక్క పరమహంసక్రియలన్నియు పూర్వోక్తశ్లోకములందు వక్కాణింపఁబడినమూలికలలో నేదియో యొక్కొక్కమూలికయే కాని యందు లేనిమూలికలు కావు. అళర్కవిషమునకు బహుమంది రహస్యముగ నుంచుకొని వాడుచుండు పరమహంసక్రియ లనేకముల నే నెఱిఁగియున్నాను. మఱియు నేనును పిచ్చికుక్కవిషమున కమోఘమైనయుత్తమోత్తమమగు నొకపరమహంసక్రియ నెఱిఁగి యిప్పటివఱకు నాయొద్దకువచ్చిన పిచ్చికుక్క, నక్క, తోడేలు, పిల్లి వీనిచేలన కఱువఁబడినవిషార్తులకు 472 మందికి చికిత్సచేసి యారోగ్యపఱిచియున్నాను. ఇట్టుల వాడుకయందుండెడు పరమహంసక్రియలన్నియు పూర్వోక్తశతశ్లోకీ శ్లోకమందు చెప్పఁబడిన యౌషధులలో నేదియో యొక్కటియై యుండుట స్వానుభవమువలన గుర్తెఱిఁగియున్నాను. ఈవిన్యాస మింత విస్తరించి వ్రాయుటకు కారణ మేమనిన: అళర్కవిషవైద్యులందఱు తా నుపయోగించు పరమహంసక్రియ తనకుమాత్రమే గురుపరంపరాగతమై యున్నదనియు

చెఱ్ఱకుపాలు, బెల్లము, నువ్వులనూనె, దిరిసెనపుఆకు, తమలపాకు, కొత్త సున్నము, కలికినూపము, ఊడుగ, పెన్నేరుగడ్డ, చిత్రమూలము, గ్రద్దయెక్కలు, నల్లని తెల్లని యుమ్మెత్తలు అనునివి వెఱ్ఱికుక్క, నక్క మొదలైనఅళర్క విషము లన్నిటిని హరించును.

27 వ చికిత్స—

ధత్తూరస్య శిఫా పేయా క్షీరేణ పరిపేషితా,
అంకోలవంశజాచాపి శ్వవిషఘ్నీ ప్రయత్నతః 86

ఉమ్మెత్తచిగురును గంజితో నూరి, ఆవుపాలలో కలిపికొని త్రాగినను వెఱ్ఱి కుక్క, నక్క కాటువిషము హరించును.

28 అభినవవైద్య మను కౌనేయసిద్ధాంతమందలి చికిత్స—

లింగస్నానా త్కటిస్నానా ద్బాష్పస్నానా దళర్కజం,
విషం ప్రశమనం యాతి తద్వ దే వోరగం విషం. 87
ఇతి జర్మన్య దేశీయలీప్సిగ్పట్టణవాసినః
లూయుసూక్కనీబుధేంద్రస్య స్నానవైద్యే ప్రభాషితం. 88

లింగస్నానము చేయుటవలనను, కటిస్నానము చేయుటవలనను, బాష్పస్నానము చేయుటవలనను, వెఱ్ఱికుక్క, నక్క మొదలగువానికాటువలన కలిగినవిషము, సర్పవిషము హరించునని జర్మనీదేశస్థులును, లీప్సిగ్పట్టణవాస్తవ్యులునగు లూయుస్కూని గారను మహాని యుడు వ్రాసిన అభినవవైద్య మను స్నానచికిత్సాశాస్త్ర ముద్ఘోషించుచున్నది.

29 వర్ణవైద్యశాస్త్రచికిత్స—

వర్ణవైద్యప్రకారేణ యామే యామే పృథక్పృథక్,
లఘునీలజలం పీత్వా ద్వితులార్ధం యథాక్రమం. 89
చేల మార్ద్రం తజ్జలేన కృతే హ్యాచ్ఛాదనం సదా,
అళర్కస్య కృతం చార్ద్రం తజ్జలేన ముహుర్ముహుః. 90
నీలదర్పణసచ్ఛాయాం నిక్షిపే చ్ఛాదనదష్టకం,
అళర్కస్య విషం ఘోరం వినిహంతి న సంశయః. 91

సేశాస్త్రవేత్తలకు తెలియదనియు చెప్పుకొనుచుండుట సుప్రసిద్ధమైయున్నందున అట్టివారియొక్క యజ్ఞాననివృత్తికై మన యొక్కకరము మహాగోప్యమందుంచి యుపయోగపడుచుండు పరమహంసక్రియలన్నియు మనపూర్వవైద్యులే శాస్త్రములందు వెల్లడించియున్నారని తెలుపుటకై వ్రాసినాడను.

సోన్మత్తశునకాదీనాం లఘునీలజలం పిబేత్,
తత్తేనేన వినశ్యంతి చోన్మాదం చాపలం మృతిః 92
ఇదం కాశీఘురుస్థాన సంస్థన్యాయాధికారిణా,
విద్వజ్జ్వాలాప్రసాదేన వక్ష్యతే వర్ణవైద్యకే. 93

బంగాళా రాజధానియొక్క పశ్చిమోత్తరపరగణాలలోని కాశీఘుర్ డిస్ట్రిక్టు మున్సిఫ్‌గా రగుపండితజ్వాలాప్రసాద్‌జా అనువారిచే వ్రాయఁబడినవర్ణవైద్యశాస్త్రమందు పిచ్చికుక్కచే కఱవఁబడి విషమెక్కియున్నవారికి (లఘునీలజలమును) జామున కొకసారి యొకఔన్సుచొప్పున త్రాగించుచు లఘునీలజలమందు తడిపినగుడ్డను గాయముపైన గప్పి అప్పటప్పటికి నాజలమును గుడ్డమీఁద పోసి తడుపుచు పగటిపూట లఘునీలపురంగు అద్దములద్వారను, రాత్రిపూట నీలపుఅద్దములచే నమర్పఁబడిన లాందరుల వెలుతురును ఆకుక్కదష్టుని శరీరమందును, గాయమందును, ప్రసరింపఁజేయుచు నీవిధముగ నొకవారము చికిత్సచేసిన పిచ్చికుక్కవిషము శాంతించుననియు, మఱియు పూర్వోక్తలఘునీలజలమునే స్వచ్ఛముగఁగాని, ఆవుపాలలో కలిపిగాని వెఱ్ఱిపట్టియున్నకుక్కలకు త్రాగించినట్లైన, కుక్కలకు పట్టియున్న వెఱ్ఱియు చపలత్వమును నివర్తించి మృతి తొలగిపోవు నని ప్రతిజ్ఞగా వ్రాసియున్నారు. మఱియును ప్రస్తుతమందు హూమ్యోపేథి, నూప్రశేథి, ఎలక్ట్రోవైనోపేథి మొదలైనవైద్యములలోను పిచ్చికుక్కచికిత్సలనేకము లున్నవి; అవి సర్వజనసులభములు కాదు.

వెఱ్ఱిలేని వ్యాఘ్ర వనమనుష్యాదుల నఖదంష్ట్రల గాయములకు చికిత్సాక్రమము.

చతుష్పాద్భి ర్ద్విపాద్భి ర్వా నఖైర్దంతై శ్చయత్కృతం,
శ్రూయతే పత్యతే తత్ర స్రవతి జ్వర ఇత్యపి. 94

వ్యాఘ్రాదిచతుష్పాదజంతువులయొక్కయు, ద్విపాత్తు లగువనమనుష్యాదుల యొక్కయు దర్శనమువలనగాని, వానిప్రచండధ్వని వినినందువలనఁగాని వానిదంతముల చేతను, నఖములచేతను గాయపడినందువలనఁగాని భ్రమగలిగి పడిపోవుట, ప్రలాపించుట, జ్వరము తగులుట సంభవించును.

1 వ చికిత్స.—

వృకవ్యాఘ్రసృగాలాఖుభల్లుకద్వీపివాజినాం,
విషం శ్వాపదదంశశ్చే ద్దహే ల్లోహశలాకయా. 95

లేపా త్సర్వవిషం హంతి మూలం శ్వేతపునర్నవం,
మూత్ర బహునోక్తేన తత్క్షణా ద్విషనాశనం   96

తోడేలు, పెద్దపులి, నక్క, పందికొక్కు, ఎలుక, ఎలుగుబంటి, చిఱుతపులి, గుఱ్ఱము, కుక్క మొదలగు వానివలన కలిగినదంతక్షతులకుగాని, నఖక్షతులకుగాని యొకవిధమైన విషము కలిగియుండును (అనఁగా: గాయము చెలిదిపాటి పుట్టలు పెరుగుచు చీము కారుచు బహుకాలమువఱకు మానిపోకయుండుట) కలుగునుగాన, అట్టిగాయములను తత్క్షణమే యినుపశలాకతో కాలిచి తెల్లగలిజేరువేరుగంధమును లేపనము చేసిన విషము హరించి త్వరలో గాయములు నెమ్మదించును (విషమనఁగా) అశక్యము కాదు; సాధారణమైనమృగాదులయొక్క నఖదంతక్షతులకు కలిగియుండుసహజమైన చెలిదియని తెలియవలయును.

2 వ చికిత్స.—

చింగటస్య చ పానేన వ్యాఘ్రవ్యాళవిషం హరేత్,
ధత్తూరపత్రతోయేన చూర్ణం త్రికటుసంభవం   97
ఉపరస్థం విషం హంతి వ్యాఘ్రవ్యాళసముద్భవం,

చింగట మనునోషధిని పుచ్చుకొనినను, త్రికటుచూర్ణము నుమ్మెత్తాకుపసరులో కలిపి త్రాగినను, గర్భస్థమగు పెద్దపులి పెనుపాములయొక్క విషమును, నఖదంష్ట్రల విషమును హరించును.

3 వ చికిత్స —

కరంజతైల లేపేన జ్వాలాం వ్యాఘ్రనఖోద్భవాం.   98
తక్షణేన నిహంత్యాశు అమోఘం నాత్ర సంశయః,

పులివలన కలిగిన నఖక్షతములకు కానుగవిత్తులతైలమును లేపనము చేసిన పోట్లు మంటలు శాంతించును.

4 వ చికిత్స.—

గోజిహ్వామూలికాం పిష్ట్వా జలేన మధునా సహ.   99
లేపోపి సర్వజంతూనాం నఖతుండవిషం హరేత్.

ఎద్దునాలికచెట్టును సమూలముగ నుదకముతో నూరి, అందు తగుమాత్రము తేనె గలిపి లేపనముఁ జేసిన వ్యాఘ్రాదిసమస్తమృగముల కోఱలగాయములు, గోరుల గాయములు వీనివలన సంభవించిన చెలిదివిషము హరించును.

5 వ చికిత్స.—

తథా నింబత్వచం చైవ శమీవృక్షత్వచం తథా.   100

ఉష్ణోదకేన లేపస్స్యా న్నఖదంతవిషాపహః,
తథా దారుహరిద్రాయా లేపో దంతవిషాపహః. 101

వేపపట్టను గాని, జమ్మిపట్టను గాని యుష్ణోదకముచే నూతి లేపనము చేసినను, మ్రానిపసపు నుష్ణోదకముచే నూతి లేపనము చేసినను వ్యాఘ్రాదిజంతువులచే గావింపఁ బడిననఖదంతక్షతుల చెలిదివిషము నిస్సంశయముగ నివర్తించును

సర్పచికిత్సాప్రకరణము

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి సర్పాణాం భేదనిర్ణయం,
పన్నగాః షండిశ్లే రుక్తా దివ్యా భౌమా ఇతిద్విధా 102

సర్పజాతులు దివ్యములు (దేవతాసర్పములు) భౌమములు (భూమియందుండెడు సర్పములు) అని రెండువిధములుగనుండును.

దివ్యసర్పాదిగణము

దివ్యా దర్వీకరాశ్చైవ మండలీ రాజిమాః స్తథా,
ఉపజాతిభుజంగాశ్చ సర్పాణాం గణపంచకం. 103

దివ్యసర్పములు భూసర్పములలోఁ జేరిన దర్వీకరములు. మండలీసర్పములు ఉపజాతిసర్పములు అనునవి దివ్యసర్పాదిగణ మనఁబడును.

దివ్యసర్పములవివరము

అనంతో వాసుకి స్తతః కర్కోటకశ్చైవ పద్మకః,
మహాపద్మ శ్శంఖపాలః కులికో దివ్యపన్నగాః. 104

అనంతుఁడు, వాసుకి, తక్షకుఁడు, కర్కోటకుఁడు, పద్మuఁడు, మహాపద్ముఁడు, శంఖపాలుఁడు, కులికుఁడు అని దేవసర్పములు యెనిమిదివిధములుగ నుండును.

దేవతాసర్పములకు గుఱుతులు

శ్వేతపద్మ మనంతస్య మూర్ధ్ని పృష్ఠే చ దృశ్యతే,
శంఖం కులికస్య శిరసి వాసుకేః పృష్ఠ ఉత్పలం. 105
త్రినేత్రాంకస్తు కర్కోటే తక్షకే స్వస్తికాంకితం,
జ్వలత్త్రిశూలం చంద్రార్ధం శంఖపాలస్య మూర్ధని. 106
రాజావర్తసమో బిందు ర్మహాపద్మస్య పృష్ఠతః,
పద్మస్య పృష్ఠే దృశ్యంతే సురక్తాః పంచబిందవః. 107

అనంతునికి ఫణాగ్రమందు శ్వేతపద్మాకారము గలతెల్లనిచుక్క లుండును, కులికునికి శిరమునందు శంఖమువంటి చిహ్న ముండును, వాసుకి వీపునందు నల్లకలువ

పువ్వువంటిగుఱుతుండును, కర్కోటకునికి మూఁడునేత్రములఁ బోలినచిహ్నముండును, తక్షకునికి పడగయందు స్వస్తికమువంటిగుఱుతుండును, శంఖపాలునికి వీపునందు అర్ధచంద్రత్రిశూలాకారము గలగుఱుతుండును, మహాపద్మునికి వీపునందు రాజావర్తమణితుల్యము అగుచుక్క లుండును, పద్మునికి వీపునందు ఎఱ్ఱనివర్ణము గల పంచబిందువు లుండును; ఈగుఱుతులను బట్టి దేవనాగములను తెలుసుకొనవలయును,

దేవనాగములకువారములు

రవీంద్వారజ్ఞజీవానాం వారేషు సితమందయోః,
కులనాగాష్టకం హ్యేత త్తేషు వారేషు దంశనం. 108

భాను సోమ అంగారక బుధ గురు శుక్ర శనివారము పగలు, శనివారము రాత్రి అనువారములయందు మాత్రమే క్రమముగ అనంతుఁడు మొదలగు దేవసర్పములు కఱచును; అప్పుడే వానికి విషాధిక్యము కలిగియుండును.

దేవసర్పములమహిమ

నాగాః జ్వలానలసమాః జరామరణవర్జితాః,
ద్యోతమానా స్స్వతేజోభిః భూభారభరణక్షమాః. 109
భస్మీకర్తుం జగ ద్దక్షాః ఫూత్కారై ర్వీక్షితై రపి,
ఏతై ర్దష్టస్య మర్త్యస్య చికిత్సా నైవ విద్యతే. 110
ఔషధై ర్మణిభి ర్మంత్రై ర్నైమే యోగ్యా శ్చికిత్సితుం,
జపధ్యాననమస్కారైః ప్రసాదం కుర్వతే కిల. 111

అనంత వాసుకి తక్షకాదులగు దేవతాసర్పము లెనిమిది యుజ్వలితాగ్నిసమములై యుండును; వీనికి జరామరణాదులు లేవు. తాము స్వయంప్రకాశములై మఱియొక దానిని ప్రకాశింపఁజేయుచుండును. భూభారమును వహించుచుండును. అగ్రహము గలిగినట్టైన చూపులచేతను, ఫూత్కారములచేతను జగత్తును భస్మీపటలముగఁ జేయును; వీని విషదష్టులకు చికిత్సే లేదు. ఈసర్పములు ధ్యాననమస్కారసాధ్యములే కాని మణిమంత్రౌషధచికిత్సాసాధ్యములు కాదు.

భౌమసర్పభేదములు

చతుర్విధా భౌమనాగాః ప్రోక్తా జాంగలికై స్సదా
దర్వీకరా మండలినః రాజిమంతోపజాతయః. 112

భౌమసర్పములు, దర్వీకరములు, మండలీసర్పములు, రాజీమంతములు, ఉపజాతిసర్పములు అని నాలుగువిధములై యుండును.

— త్రివిధభౌమసర్పములలక్షణము —

దర్వీకరః ఫణీ జ్ఞేయో మండలీ మండలావపుః,
బిందులేఖావిచిత్రాంగః పన్నగస్స్యాత్తురాజిమాన్. 113

పడగలు గలిగి గరిటెలవలె నుండునవి దర్వీకరములనియు, శరీరమంతయు రత్న కంబళివలెగాని చాందినీవలెగాని చిత్రవిచిత్రమయినపొడలుగలిగి యుండునవి మండలీసర్పములనియు, శరీరమందు సన్నచుక్కలు, ఊర్ధ్వరేఖలు తిర్యగ్రేఖలుగలిగి చిత్రాకారముగా నుండునవి రాజిమంతములనియు చెప్పబడును.

ఉపజాతిసర్పలక్షణము విషలక్షణము మొదలయినవివరము ముందు చెప్పబడును.

— త్రివిధసర్పములవిషగుణము —

విశేషా ద్రూక్షకటుక మమ్లోష్ణం స్వాదు శీతలం,
విషం యథాక్రమం తేషాం తస్మా ద్వాతాదికోపనం. 114

దర్వీకరములవిషము ఉష్ణముతో చేరిన కారముగను, మండలీవిషము ఉష్ణముతో చేరిన పులుసుగను, రాజీమంతివిషము చలవతో చేరిన మధురముగ నుండును. ఈరుచులను బట్టియే వాతాదిదోషములు ప్రకోపించును.

— త్రివిధసర్పములవాతాదిదోషములవివరము —

దర్వీకరాః వాతలశ్చ మండలీ పిత్తల స్తథా
శ్లేష్మలో రాజిమంతశ్చ విజ్ఞేయా వైద్యపారగైః. 115

దర్వీకరజాతిసర్పములు వాతోద్రేకము గలవిగను, మండలీసర్పములు పిత్తోద్రేకము గలవిగను, రాజీమంతసర్పములు శ్లేష్మోద్రేకము గలవిగ నుండు నని తెలియవలెను.

— త్రివిధభౌమసర్పములసంఖ్య —

చతుర్దశవిధాః ప్రోక్తా ఇహ దర్వీకరా స్తథా.
మండలీ భోగినశ్చైవ ఏకవింశతిజాతయః. 116
షట్త్రింశ ద్రాజిమంతశ్చ జ్ఞేయా జాంగలికై ర్భువి,

దర్వీకరములు (త్రాచుపాములు) పదునాలుగువిధములుగను, మండలీసర్పము (పెంజెర) లిరువదియొక్క భేదములు గలవిగను, రాజీమంతసర్పములు (అనేకవిధములగు-క్షుద్రజాతిసర్పములు) ముప్పదియాఱువిధములుగ నుండునని తెలియవలెను.

దర్వీకర(తాచు)పాముల పేళ్లు —

దించా పుష్పఫణీ నాగభోగా శ్వేతపన్నగః, 117

చణకాహిః కృష్ణసర్పశ్చ కోద్రవాఢకవనగాః.
కేతకీపన్నగశ్శ్వేతభోగీ కుక్కుటపన్నగః. 118
గిరినాగో జలాహిశ్చ గోధూమాహి స్తథా వచ,
రాజభోగీ తిఫణినః భువి దర్వీకరా స్మృతాః 119

చింతపువ్వువన్నె త్రాఁచు, నాగజెట్టి, తేలత్రాఁచు, సెనగపువ్వు త్రాఁచు, నల్ల త్రాఁచు, అరికెవన్నెత్రాచు, కంది పొడల త్రాచు, మొగలిపువ్వు త్రాచు, తెల్లత్రాచు, కోడిత్రాఁచు, గిరినాగు, నీరు త్రాఁచు, గోధుమ త్రాఁచు, రాచపాము అని దర్వీకరములు (త్రాచుపాములు) పదునాలుగు విధములుగా నుండును.

దర్వీకరముల(త్రాఁచుపాముల)లక్షణము

1 చింతపువ్వువన్నెత్రాఁచుపాములక్షణము.—

చించా పుష్పసమాభశ్చ క్రోధం సాధారణం వదేత్,
భానువారే విషాధిక్యం చించాపుష్పాహి రుజ్యతే. 120

చింతపువ్వువన్నె శరీరఛాయ గలదై, సాధారణముగు క్రోధము గలదై, ఆదివారమునందు విషాధిక్యమును, గలిగియుండునది చింతపూవన్నెత్రాచని చెప్పఁబడును.

2 నాగజెట్టి యను త్రాఁచులక్షణము.—

అర్ధాంగం భోగినా దృశ్య మర్ధాంగం శీఘ్రగామినత్
నిష్కుహేషు చ వృక్షేషు నివాస మనిశం తథా. 121
గోధూమపాండురాభశ్చ ఇందువారే విషాధికం,
అత్యంతరోషసందీప్తో నాగభోగీ ప్రకాశతే. 122

సగము త్రాఁచుపాముగనెను, సగము జెట్టిపోతువలెను కనఁబడును చెట్ల తొఱ్ఱలయందును, చెట్లయందును నివసించుచు గోధుమవన్నె తెలుపురంగు గలిగి, అత్యంతకోపము ను సోమవారమునందు విషాధిక్యమును కలిగియుండునది నాగజెట్టి యను త్రాఁచని తెలియవలెను.

3 తేలత్రాఁచులక్షణము.—

సూక్ష్మదీర్ఘశరీరశ్చ నివస త్యటవీషు చ,
అరగ్వధఫలాకారో సోమవారే విషాధికః. 123
ఆరేవతాహిదిఖ్యాతో కోపంసామాన్యమేవ చ,

అడవులందు నివసించుట, సన్నము పొడవుగల శరీరము కలిగియుండుట, సోమవారమునందు విషాధిక్యమును సామాన్యముగు కోపమును గలిగియుండునది తేలు త్రాఁచని చెప్పఁబడును.

4 సెనగపూఁత్రాఁచు లక్షణము.—

చణకప్రసవసంకాశః కేతకాహిసమాకృతిః. 124
ఇందువారే విషాధిక్యం చణకాహి స్సకృత్స్నధా,

సెనగపూఁత్రాఁచనునది సెనగపూవర్ణమును, కొన్నిగుణములందు మొగలిపూఁత్రాఁచును బోలియుండును సోమవారమునందు విషాధిక్యమును, సామాన్యమైన కోపమును కలిగియుండును.

5 నల్లత్రాఁచు.—

జంబూఫలప్రకాశశ్చ నాతిదీర్ఘోజ్వలః తథా. 125
దార్ఢ్యాధిక్యే విషం స్వచ్ఛం వాసం గిరివనేషు చ,
కుజవారే విషాధిక్యం కృష్ణసర్పస్య లక్షణమ్. 126

నేరేడుపండువర్ణమును, మితమైనపొడవును, ప్రచండకోపమును, అత్యంతదుష్టత్వమును, స్వచ్ఛతరమైనవిషమును, పర్వతాటవులందు నివాసమును, మంగళవారమునందు విషాధిక్యమును, కలిగియుండునది నల్లత్రాఁచని చెప్పఁబడును.

6 అరికెవన్నెత్రాఁచు.—

విడ్విసర్జనభూమీషు సంచరే త్స్వల్పభక్షకః
కోపాధికో కోద్రవాభో అతిస్వచ్ఛగర స్తథా. 127
సౌమ్యవారే విషాధిక్యం కోద్రవాహి స్సకథ్యతే,

మలోత్సర్జనస్థలములందు సంచారమును, అల్పభక్షణము, అత్యధికకోపము, స్వచ్ఛమయినగరళము, బుధవారమునందు విషాధిక్యము, అరికకసవు అరికధాన్యమువంటి వర్ణమును కలిగియుండునది అరికవన్నెత్రాఁచని చెప్పఁబడును.

7 కందిపొడలత్రాఁచు.—

తువరాస్థిసమాకారో కోపం సామాన్యమేవ చ. 128
సౌమ్యవారే విషాధిక్యం తువరాహిః ప్రకథ్యతే,

కందిచేఁపలవంటిపొడలు గలశరీరమును, సామాన్యమగుకోపమును, బుధవారమునందు విషోద్రేకమును కలిగియుండునది కందిపొడలత్రాఁచని తెలియవలెను.

8 మొగలపూత్రాఁచు.—

కేతకీపత్రసదృశః కలధౌతసమప్రభః. 129
అక్రోధో౽ల్పతను శ్శాంత స్సౌరభప్రసవేషు చ,
కేతకీతరుగుల్మేషు చామోదారణ్యసంచరః. 130
గురువారే విషాధిక్యం కేతకీభోగిలక్షణం,

గేదంగిరేకుసమానాకృతియును, వెండితో తుల్యమైనశరీరచ్ఛాయయును, పరిమళించు కుసుమములుగల ప్రదేశములు, మొగలిపొదలు పరిమళౌషధులు గలుగు నరణ్యములయందు సంచారమును, కోపము లేమియును, అతిశాంతమును, సూక్ష్మమై మొగలిరేకుప్రమాణము శరీరమును, గురువారమునందు విషోద్రేకమును, కలిగియుండునది మొగలిపూత్రాఁచని చెప్పఁబడును.

9 తెల్లత్రాఁచు.—

అక్రోధ స్సాత్త్విక శ్శాంత శ్చంద్రికాధవళద్యుతిః. 131
గురువారే విషాధిక్యం శ్వేతభోగీతి కథ్యతే,

కోపము లేమియును, సాత్త్వికగుణమును, శాంతస్వభావమును, వెన్నెలవంటి శరీరధావళ్యమును, గురువారమునందు విషోద్రేకమును కలిగియుండునది తెల్లత్రాఁచని చెప్పఁబడును.

10 కోడిత్రాఁచు.—

అష్టాదశాంగుళోన్నత్యః రుదన్నైతామ్రచూడవత్. 132
గృహేషు కుక్కుటాద్యేషు నివస త్యధికక్రుధా,
కుక్కుటాన్ భక్షతి నిశి భృగువారే విషాధికః. 133
ప్రసిద్ధః కుక్కుటాహి స్సాస్య న్నిర్నిద్రో భయదో విదుః,

పదునెనిమిదంగుళముల నిడుపును, కోళ్లను భ్రమ జెందించుటకై కోళ్లవలె నఱచుటయును, ఇండ్లయందును, కోళ్లగూళ్లయందును నివాసమును, అధికకోపమును, రాత్రులయందు కోళ్లను భక్షించుటయును, రూపమునందు భయంకరత్వమును, చుఱుకుఁదనమును, శుక్రవారమునందు విషోద్రేకమును కలిగియుండునది కోడిత్రాఁచనఁబడును.

11 గిరినాగు.—

చంద్రబింబసమాకారఫణోఽసౌ గిరిసంచరః 134
తరుశాఖేషు వాసశ్చ విహంగాశనతత్పరః,
పూర్ణానుస్వారసదృశ కృష్ణపాదపణ స్తథా. 135
భృగువారే విషాధిక్యం గిరిభోగీతు కథ్యతే.

చంద్రబింబమువంటివట్రువయును, ధావళ్యమును గలిగినపడగయును, పర్వతములయందు సంచారమును, చెట్లకొమ్మలయందు నివాసమును, నిరంతరము పక్షులను భక్షించుటయును, పడగయందు పూర్ణానుస్వారమువలె వర్తులములయిన కృష్ణపాదములును, శుక్రవారమునందు విషోద్రేకమును కలిగియుండునది గిరినాగను త్రాఁచుగా గ్రహింపవలెను.

12 నీరుత్రాంచు.—

అతిక్ష్వేళో౽తికోపశ్చ నిరతం సంచరేజ్జలే. 136
భృగువారే విషాధిక్యం జలాహి ర్జలజంతుభుక్,

అధిక మగువిషమును, అతికోపమును, జలమునందు సంచారమును, జలజంతు భక్షణమును, శుక్రవారమునందు విషోద్రేకమును, కలిగియుండునది నీరుత్రాంచని చెప్పఁబడును.

13 గోధుమత్రాచు.—

గోధూమవర్ణ శ్శాంతశ్చ గాత్రం పాదత్రయోన్నతిః, 137
మందవారే విషాధిక్యం గోధూమాహిః ప్రకీర్తితః.

సాత్వికస్వభావమును, గజము పొడవును, శనివారమునందు విషోద్రేకమును కలిగియుండునది గోధుమత్రాఁచని చెప్పఁబడును.

14 రాచపామునుత్రాచు.—

వస్తులాకారభోగశ్చ కృష్ణపాదహిత స్తథా. 138
షట్త్రింశదంగుళౌన్నత్య మతిక్రోధో భయంకరః,
వైరనిర్యాతని శ్చైవ వాసో గిరివనేషు చ. 139
కళింగదేశసంజాతో గౌరవర్ణతను స్తథా,
సౌమ్యవారే విషాధిక్యం రాజభోగీతి కథ్యతే. 140

గుండ్రమై కృష్ణపాదములు లేనిపడగయును, మూఁడడుగుల పొడవును, అధిక కోపమును, భయంకరస్వభావమును, పగదీర్చుకొనునట్టి పట్టుదలయును, పర్వతారణ్యములయందు నివాసమును, పసుపుపచ్చకాంతియు, బుధవారమునందు విషోద్రేకమును గలిగియుండునది రాచపామను త్రాఁచని తెలియవలెను. ఇది విశాఖపట్టణమండలమునందు మాత్రమే జనించుచున్నది మఱి యేమండలమునందును కనుపించుట లేదు.

ఇరువదియొక్క విధములగు మండలీసర్పముల (పెంజరలు) పేళ్లు

మండలీ కజ్జలాఖ్యాతో రక్తకుండలిగోధికా,
రంగాజీవిపటోలాహీ రత్నకంబళకాభిధః. 141
ఘూత్కారీ చటకాగ్నిశ్చ మండలీ సౌధమండలీ,
మధుమండలిక శ్చైవ ఉత్పన్నీ పాటలీ తథా. 142
కపోతమండలి శ్చైవ కూర్మమండలకుండలీ,
పాలాశకహరిద్రశ్చ జంబీరాంబుకకుండలీ. 143
ఏవం మండలినః ప్రోక్తాః ఏకవింశతిభేదతః,

కాటుకపాడపెంజర, రక్తపెంజర, ఉడుముపాడపెంజర, కలంకారీపెంజర, పొట్లపెంజర, తివాసిపాడపెంజర, ఊసుపాడపెంజర, పిచ్చుకపాడపెంజర, అగ్నిపాడపెంజర, పాడపెంజర, సున్నపుపాడపెంజర, తేనెపాడపెంజర, కుళ్లుపాడపెంజర, పాదిరీపాడపెంజర, గువ్వపాడపెంజర, గరికపాడపెంజర, మోదుగపూపాడపెంజర, పసుపుపాడపెంజర, దొండపండుపాడపెంజర, గవ్వపాడపెంజర, రెండుతలలశిఖండి అని మండలీసర్పములు (అనగా: పెంజరలనుసర్పములు) యిరువదియొక్క జాతులుగ నున్నవి.

మండలీసర్పములలక్షణము

1 కాటుకపాడపెంజరలక్షణము.—

కజ్జలాహి ర్మహీస్థూలో బహుదీర్ఘోర్ధ్వపుండ్రకః. 144
తద్దంశనా న్మనుష్యాణాం న మృతిశ్చ కదాచన,
శ్వయథుః పాండుకంఠాతీ స్వత్వవైస్వర్యం చ జాయతే. 145

కాటుకపాడపెంజర యనునది మిక్కిలి లావును, అమితమైనపాడవును, శరీరమందు పంగనామములును కలిగియుండును. ఇది జీవజంతువులను కఱచును. దీని కాటువలన దేహమంతయు వాపు, పాండిమ, జిల, నిస్సత్తువ, కలుగును. మరణము కలుగదు; దీనినే దాసరిపాము నియుం జెప్పెదరు.

2 రక్తపెంజరలక్షణము.—

హస్తప్రమాణదీర్ఘశ్చ రక్తమచ్ఛకళేబరః,
మహావిషోరగో హ్యేషః కథ్యతే రక్తకుండలీ. 146
తత్సందష్టనరాణాం చ విస్మృతిశ్చ ప్రజాయతే,
నాసికాయాం దంతమూలే రోమకూపేషు నేత్రయోః. 147
రక్తం స్రవతి కంఠే చ గాత్రే శ్వయథుసంభవః,
తంద్రామూర్ఛాన్వితంలాలా దినాంతే మరణం ధ్రువం. 148

రక్తపెంజరయనునది చేతెడుపాడవును, ఎఱ్ఱనిమచ్చలు, భయంకరమైన విషమును గలిగియుండును; దీనికాటువలన మైకము, తంద్ర, మూర్ఛ, నోటివెంటనురుగు పడుట, నేత్రములు, పండ్లచిగుళ్లు, రోమకూపములు, ముక్కు కంఠము అనువానివల్ల నుండి విపరీతముగ రక్తము స్రవించుట మొదలైనవి కలుగును. యెనిమిది జాములలో మనిషి చచ్చుటయును, కాదాచిత్కముగ బ్రతుకుటయును కలదు.

3 ఉడుముపాడపెంజర.—

గోధికాహి ర్బృహచ్ఛీర్షో ఖరస్పర్శో భయంకరః,

గోధికాసదృశాకారో తద్దంశా ద్రుధిరస్రవం. 149
విస్మృతి ర్విషశోత్పన్నం మృతి స్స్యా ద్దివసత్రయే,

ఉడుముపాడపెంజ రనునది పెద్దశిరస్సు, గట్టిశరీరము, ఉడుమువంటి యాకారముకలిగి భయకరమైయుండును. దీనికాటువలన కలిగినగాయమునుండి అధికముగ రక్తము స్రవించును; మైకము విషత్వము కలిగి, మంత్రౌషధాదిచికిత్సలకు లక్ష్యము చేయక మూఁడుదినములకు తప్పక మనిషికి మరణము సంభవించును.

4 కలంకారీపెంజర.—

పృథగ్విధై శ్చిత్రవర్ణై ర్మండలై ర్విస్ఫురద్వపుః. 150
హస్తప్రమాణదీర్ఘశ్చ రంగాజీవ్యహి రుచ్యతే,
తద్దంశా న్మండలోద్భూతం చిత్రకారక్రియోపమం. 151
క్షీయతేచక్షీతే త్త్రైలం విదాహం శోఫసంభవం,
పిపాసా కంఠశోషశ్చ దినాంతే మరణం భవేత్. 152

కలంకారీపెంజర యనునది మూరెడుపొడవును, కలంకారిరంగులవంటి పొడలును గలిగియుండును. దీనికాటువలన శరీరమున మిగుల మంటలును, శోఫయును, కలంకారిపని చేయఁబడిన చాందినీవంటిపుచ్చలును, కంఠమందు శోఫయును, దాహమును కలుగును. కాటుపడినచోట ఆముదము నూనె పెందలయిన చమురుపదార్థముల నుంచిన నినికిపోవును. ఇట్టిలక్షణములు కలిగి మనుజుని నొకదినములో జంపును.

5 పొట్లపెంజర.—

పటోలాహిః పటోలాభః హస్తోన్నత్యః పటోలవత్,
శీర్షం పుచ్ఛ మతిస్వల్పం మధ్యే స్థూలం విషాధికం. 153
ఏతద్దంశా ద్భవే చ్ఛోఫః కంఠే ఘుర్ఘరనిస్వనం,
కంఠనాతి ర్విషశ్చైవ మారకం స్యా చ్చతుర్దినే. 154

పొట్లపెంజరనునది తలయును తోఁకయును సన్నముగను, శరీరము లావుగను, పొట్లకాయరంగు కలిగి మూరెఁడుపొడవు గలదై పొట్లకాయవలెనే యుండును; దీనిచే కాటందినవానికి గొంతుకయందు గుఱకగలుగుట, శరీరము వాచుట, నవ కలుగుట యీలక్షణములు కలిగి నాల్గవదినమునందు మృతికలుగును.

6 తివాసీపొడపెంజర.—

వింశదంగుళ దీర్ఘాంగో రత్నకంబళికుండలీ,
దత్నకంబళవద్వర్ణ మండలోద్భాసితాకృతిః 155

ఏతద్దంశా ద్భవే చ్ఛోఫః క్షోభ స్సంజాయతే ధ్రువం,
విస్మృతి ర్నేత్రవైకల్యం మృతి స్స్యా ద్వాసరార్ధకే. 156

తివాసీపాడపెంజ రనునది ఇరువదంగుళముల నిడివి, తివాసీరంగులవంటి మచ్చలు కలిగియుండును. దీనికాటుపడినవానికి శరీరమునందు వాపు, మంటలు, మైకము, కన్నులకు చీకటి యీగుణములు కలిగి నాలుగుజాములలో మరణము సంభవించును.

7 ఊదుపాడపెంజర.—

పాదప్రమాణదీర్ఘశ్చ ఫూత్కారాహిః ప్రకథ్యతే.
అస్య ఫూత్కారమాత్రేణ గాత్రే స్వయథుసంభవః. 157
తతి శ్శరీర మాద్యంత మరక్తం పాండురం భవేత్,
నిస్సత్వ మంగశ్శైథిల్యం చిరకాలమృతి ర్భవేత్. 158

ఊదుపాడపెంజర యనునది యొక అడుగుపొడ వుండును. ఇది కఱవదు; నరులు మొదలయినవాని శరీరమందు, భుస్సుమని యూదును; అందువలన దేహమందు వాపు, రక్తక్షీణత, పాండిమ, నిస్సత్తువ, కీళ్లయందు చచ్చుదనము ఈదుర్గుణము లేర్పడి చాలకాలమునకు మరణము గలిగించును.

8 పిచ్చుకపాడపెంజర.—

ద్వాదశాంగుళదీర్ఘశ్చ తిలత్రయముఖాంకితః,
గృహాంచలేషు వసతి ర్లంఘున స్సత్వర స్తథా, 159
ఏవంవిధస్సూపశ్చ చటకాఖ్యసరీసృపః,
ఏతద్దంశనమాత్రేణ చటకాకారదద్రుజాః. 160
ఆపాదమ స్తకాంతం చ భవంతి హృది వేదనం,
పిత్తోద్రేక మతిస్రావం వమనం న భవే స్మృతిః. 161

పిచ్చుకపాడపెంజ రనునది యొక అడుగు పొడవును, ముఖమునందు మూడు మచ్చలును, కలిగి యుండును; ఇది యిండ్లచూరులయం దుండును; ఇది ప్రాకుచు, దుముకుచు పరుగెత్తును; దీనిచే కాటుపడినవారికి దేహమునందు పిచ్చుకమచ్చలను బోలినపొడ లేర్పడును; గుండెలలో త్రిప్పును, ఒళ్ళునందు పసరు చేరినట్లుండును; మిక్కిలి పిత్తప్రకోపము కలిగి పసరు వమన మగుచుండును; దీనివలన మరణము కలుగదు.

9 అగ్నిపాడపెంజర.—

అష్టాదశాంగుళమితి రగ్నికుండలి రుచ్యతే,

ఫూత్కారా ద్దంశనా ల్లాలా దుగ్ర క్షోభం చ దుస్సహం. 162
అగ్నికుండలిసందంశే న మృతి శ్శమనం పరం,

అగ్నిపాడపెంజ రనునది పదునెనిమి దంగుళములపాడవు గలిగియుండును; ఇది మనుష్యులశరీరమందు కాటువేయుటయును, ఊదుటయును, జొల్లుకార్చుట యును కలదు. ఈమూటిలో నేకారణముచేతగాని, శరీరమునందు మిక్కిలి మంటలు కలుగును. ఆలస్యముమీద నారోగ్యము కలుగును; మరణము లేదు.

10 పాడపెంజరలక్షణము.—

ద్వాదశాంగుళదీర్ఘశ్చ తథా మండలకుండలీ. 163
ఫూత్కార స్పర్శదేశేషు తీక్ష్ణక్షోభః ప్రజాయతే,
అగ్నిదగ్ధసమాకార స్ఫోటకాః ప్రభవంతి హి. 164
జాయంతే తైలపానేన శరీరే నైల్యమండలాః,
కాలాంతరే మృతిః ప్రోక్తా హ్యదష్టో మండలోరగః. 165

పాడపెంజర యనునది యొకయడుగుపొడవుండును; ఇది కఱవదు; ఊదును; దీనినోటి విషపుగాలి తగిలినవెంటనే శరీరమందు భగ్గురని మంట లెత్తును; గాలిసోకిన స్థలమునందు రెండుమూడుదినములకు పిమ్మట నిప్పుతో కాల్చఁబడినట్లు బొబ్బలు జనించును; నూనె మొదలగునవి సేవించినట్టయిన శరీరమందు నల్లనిమచ్చలు పుట్టును; కొంతకాల మిట్టుల బాధపడినపిమ్మట కాలాంతరమందు మృతి కలుగును.

11 సున్నపుపాడపెంజర.—

ద్వాదశాంగుళదీర్ఘశ్చ వసే త్కేదారభూమిషు,
ఫూత్కారా జ్జాయతే క్షోభః మండలాని చ సర్వతః 166
కండూతికుష్ఠవద్గాత్రే గ్రంథి స్స్యా త్పైథకోరగాత్,

సున్నపుపాడపెంజ రనునది యొకయడుగుపొడ వుండును; వరిమళ్ళగనిమల యందుండు నెండ్రకాయబొక్కలలో నివసించుచు నెండ్రకాయలను భక్షించుచుం డును. ఇది కఱవదు; మనుజులశరీరమం దూదును; దాని నోటిగాలి తగిలినచోట మంట లెత్తును; శరీరమునందు మచ్చలు, దద్దురులు, గ్రంథులు సంభవించి జిల యేర్పడి కుష్ఠరోగివలె నుండును. దీనివలన మృతి కలుగదు.

12 తేనపాడపెంజర —

హస్తద్వయప్రమాణశ్చ అశ్వవర్ణసమాకృతిః. 167
మధుమండలివిఖ్యాతః దష్టే శోఫః ప్రజాయతే,
ప్రభవే న్మండలాగాత్రే కేచి ద్వాసే మృతి ర్భవేత్. 168

తేనెపొడపెంజర యనునది రెండుమూరలపొడవును, గుజ్జుపువన్నె గలమచ్చలును కలిగి యుండును. ఇది కఱచినట్టయిన శరీరమందు వాపు, మచ్చలు జనించి కొన్నిదినములకు మృతి కలుగును.

13 కుళ్లుపొడపెంజర.—

షట్త్రింశదంగుళాకారో నానావర్ణతిలాకృతః,
దుర్గంధో పూతిగంధశ్చ ఉత్పన్నాహి స్స ఉచ్యతే. 169
తస్య దంశనమాత్రేణ గాత్రే భారం సముద్భవేత్,
కుష్ఠివద్గాత్ర ముత్పన్నం కునాసా కునఖీ భవేత్. 170
వత్సరైకం గతే మృత్యుః సంతతం శ్వాసబంధనం,

కుళ్లుపొడపెంజర యనునది యొకగజము పొడవును, అనేకవర్ణములుగల పొడలును, చుంచుట కసహ్యమును, దుర్గంధమును కలిగియుండును; దీని కాటుపడినవారికి శరీరము బరువెక్కును; ముక్కు లణగిపోవును; శ్వాసము బంధించును; కరచరణములయొక్క నఖములు ఛిప్పిపట్టును; కుష్ఠవ్యాధి సంభవించినట్లు శరీరము కుళ్లి దుర్గంధ మేర్పడును; సంవత్సరకాల మయినపిమ్మట మృతి సంభవించును.

14 పాదిరిపొడపెంజరలక్షణము.—

హస్తప్రమాణదీర్ఘశ్చ పాటలీసమమచ్చకః. 171
అదంశో మందభావశ్చ పాటలాఖ్యో బిలేశయః,
తద్భోగిలిహనా ద్గాత్రే శైత్యం కండూ ద్వివర్ణతా. 172
నిస్సత్వం జాయతే నిత్యం వాంతి హిక్కా ఽరుచి ర్భవేత్,

పాదిరిపొడపెంజ రనునది చేతెడుపొడవును, కలిగొట్టు పూవన్నెమచ్చలును, మొద్దుస్వభావమును కలిగియుండును; ఇది కఱవదు; మనుజుల శరీరములను నాకును; అందువలన శరీరమునందు శైత్యము, నవ, వైవర్ణ్యము, నిస్సత్త్వము, వాంతులు, ఎక్కిళ్లు, అరుచి సంభవించును; మృతి యెంతమాత్రము కలుగదు.

15 గువ్వపొడపెంజరలక్షణము.—

త్రింశదంగుళదీర్ఘశ్చ కపోతాభతను స్స్మృతః. 173
పీతమచ్చాంకి తాంగశ్చ కపోతాహి స్స కథ్యతే,
తద్దష్టానాం మనుష్యాణాం పాండుః కండుశ్చ జాయతే. 174
స్వయథుః పీతమచ్ఛోత్థః దద్రుశ్చేతి సత్య స్మృతిః,

గువ్వపొడపెంజరనునది ముప్పదియంగుళములపొడవును, కపోతవర్ణము గల శరీరమును, పసపువన్నెమచ్చలును కలిగియుండును. దీనిచే కాటుపడినవారికి శరీరమందు పాండువ్యాధి, నురద, శోఫ పసుపువర్ణము గలమచ్చలు, దద్దురులుకలుగును; ఒకానొకరికి మరణమును కలుగును.

16 గరికపొడపెంజరలక్షణము.—

దూర్వాకుండలకుండలీపదమితో దూర్వాభమచ్ఛాంకితః 175
కంఠాంతి క్షదతా భవంతి చ వ్యథా తద్దంశనాత్ప్రాణినాం,
దృగ్భ్రమం శుకవర్ణ మచ్ఛతనుతా తంద్రావశే త్యాదయః. 176
కుష్ఠవ్యాధిసముద్భవో స చ మృతిః పంగుత్వ మాపాదయేత్,

గరికపొడపెంజరనునది గరికకసవువన్నెపుమచ్చలును, అడుగుపొడవును, కలిగియుండును. దీనికాటువలన మనుజులకు శరీరమందు నురద, వాపు, మాంద్యము నొప్పి, కన్నులు భ్రమగప్పుట, దేహమాద్యంతము ఆకుపసుపువర్ణముగల పొడలు, శరీరకంపము, నిద్రావశత్వము ఇత్యాదిగుణములు కలిగి కుష్ఠవ్యాధి జనింపజేయును. కాళ్లయొక్క చేతులయొక్క వ్రేళ్లు వంకరలై యెండిపోయినట్లు కుష్కించియుండును.

17 మోదుగుపూపొడపెంజర.—

పాదద్వయప్రమాణశ్చ రక్తమచ్ఛః ప్రభాసితః. 177
పాలాశక ఇతి ప్రోక్తః దష్టః శ్వోథః ప్రజాయతే,
క్షతేక్షోభశ్చ గ్రంథిశ్చ రక్తపిత్తో మృతి ర్నహి. 178

మోదుగుపూపొడపెంజరనునది రెండడుగులపొడవు, యెఱ్ఱనిమచ్చలు గలిగియుండును. దీనికాటందినవారికి శరీరమందు వాపు, గాయమందు పోట్లు, శరీరము గ్రంథులుకట్టుట, అప్పటప్పటికి రక్తవమనమగుట, దగ్గిన రక్తము పడుట ఇత్యాది గుణములు కలిగియుండును.

18 పసపుపొడపెంజరలక్షణము.—

హస్తప్రమాణదేహశ్చ పీతమచ్ఛాంకితం వపుః,
హారిద్రాహిరితి ఖ్యాతః తద్దంశాత్ స్ఫోటకోద్భవః. 179
జ్వరం మరణ మాప్నోతి క్షతే క్షోభః ప్రజాయతే.

పసుపుపొడపెంజరనునది చేతెడుపొడవును, పసపువన్నెమచ్చలును కలిగియుండును. దీనికాటువలన శరీరమందు పసుపురంగు గలబొబ్బలు, జ్వరము, గాయములో పోట్లు ఏర్పడి మరణము సంభవించును.

19 దొండపండుపొడపెంజర.—

హస్తప్రమాణ మాన్నత్యం గాత్రం బింబఫలోపమం. 180
బింబాహీతి ప్రశస్తోఽయం తస్య దంశా స్మృతి ర్నహి,
శరీరం కాచవర్ణాభం రక్తనాడ్యః ప్రదృశ్యతే. 181
గాత్రం క్షీణం క్షతే క్షోభం భవే ద్బింబాహి దంశనాత్,

దొండపండుపొడపెంజ రనునది చేతెడుపొడవును, చక్కగ పండినదొండ పండువర్ణమును కలిగియుండును. దీనికాటువలన, శరీరము గాజుపోలును, నరములుబ్బి యెఱ్ఱగా కాన్పించును; దేహము శుష్కించును; గాయమునందు పోట్లు కలుగును; మృతి సంభవింపదు.

20 గవ్వపొడపెంజర.—

హస్తత్రయోన్నతి ర్భీమో శంబుకాభో జ్వలత్కృధా. 182
ముఖే నేత్రేషు పీతాభం గాత్రే పాండుః ప్రజాయతే,
శంబుకాహిః ప్రదష్టేన క్షతే నిమ్నం భవే ద్ధిదం. 183

గవ్వపొడపెంజ రనునది మూఁడుమూరలపొడవును, లావుగను భయంకరముగను, గవ్వవర్ణమును గలిగియుండును. దీనికాటువలన శరీరమందు పాండిమ, ముఖము నేత్రములు పసుపువర్ణ మగుట, కాటుపడినప్రదేశము కుఁగి గుంటపడుట, యిట్టి లక్షణములు కలిగి మృతిలేక యుండును.

21 రెండుతలలశిఖండియనుపెంజర.—

పాదత్రయోన్నతి శ్శైచ్ఛవ రక్తశ్యాముఖర స్తనుః
తామ్రాభో శ్వేతమచ్ఛాంగః ద్విశీర్ష ఇవ దృశ్యతే. 184
విలోమగమనాభ్యాసీ తాడనా న్నిధనం న హి,
అర్కనేహుండకాష్ఠైశ్చ అగ్నినా మరణం భవేత్, 185
తల్లిహో ద్దేహ మాద్యంతం కంఠామండలపాండిమాః,
అన్నద్వేషశ్చ శోఫశ్చ రాజిలేన ప్రజాయతే. 186

రెండుతలలశిఖండి యనుపెంజర తామ్రతుల్య మైనయూదావర్ణము, తెల్లని మచ్చలు, గజముపొడవు కలిగియుండును. దీనికి తలవలె తోఁకవైపును మొద్దుగ నుండుటచేతను, తలవైపునకు ప్రాకునటులనే తోఁకవైపునకును ప్రాకుటవలన రెండుతల లుండునటుల జనులు భావించెదరు; దీనిశరీరము గఱకుగనుండును; దీనిని కఱ్ఱతో కొట్టినను చావదు; జెముడు, జిల్లేడు కఱ్ఱలతో కొట్టినను, నిప్పులో కాల్చినను చచ్చిపోవును; ఇది కఱవదు; మనుజుల శరీరమును నాకును; ఇందువలన దేహమునందు నవ, పాండిమ, పొడలు, వాపు గలిగి అన్నద్వేషము సంభవించును.

నాలుగువిధము లగురాజీమంతసర్పజాతులు

క్షుద్రాః కుంభీనసా శ్చైవ మహాసర్పా శ్చ నిర్విషాః. 187
ఏ తే చతుర్విధాః ప్రోక్తా రాజీమంతాఖ్యపన్నగాః,

రాజీమంతసర్పములలో క్షుద్రజాతిసర్పములు, కుంభీనససర్పములు, మహాసర్పములు, నిర్విషసర్పము లని నాలుగుజాతులు గలవు.

రాజీమంతసర్పజాతిభేదములు

అథ రాజీమతాం మధ్యే భుజంగా శ్చ చతుర్విధాః. 188
పరస్పరాభిసంగేణ భవే యుర్గణితా లే,
క్షుద్రాః నవవిధా శ్చైవ అష్టాః కుంభీనసోరగాః. 189
మహాసర్పాశ్చ త్రివిధాః నిర్విషా ష్షోడశ స్మృతాః,

పైన వివరింపఁబడిన నాలుగుజాతులసర్పముల పరంపరసంసర్గవలన క్షుద్రసర్పములు తొమ్మిదిజాతులుగను, కుంభీనససర్పము లెనిమిదికులములుగను, మహాసర్పములు మూఁడుభేదములుగను, నిర్విషసర్పములు పదునాఱు తరగతులుగను పుట్టియున్నవి.

క్షుద్రసర్పములు

పృథుబంధో నాగబంధః తైలబంధశ్చ మాహిషః. 190
తాళాహి స్తరుజారిశ్చ కుఠారముఖపన్నగః,
కుడ్యసర్పాభిధానశ్చ నవై తే క్షుద్రపన్నగాః. 191

పెద్దకట్లపాము, నాగులకట్లపాము, నూనెకట్లపాము, బఱ్ఱెకట్లపాము, కట్లపాము, తాటిబొలుగుపాము, చెట్టెగురుపాము, గొడ్డలిముఖపుపాము, గోడప్రాకుడుపాము అని క్షుద్రసర్పములు తొమ్మిదివిధములుగ నుండును.

1 పెద్దకట్లపాము (లేక పెద్దపరుగుడుపాము) లక్షణము.—

గోధూమాభో౽గివ దూర్విపో దీర్ఘ షట్త్రింశదంగులః,
తద్దంశనా ద్భవే న్నౄణాం విషోద్రేకం ముహు ర్ముహుః. 192
పృథుకుండలినా కింతు న భవే న్మరణం నృణాం,

పెద్దకట్లపాము (లేక పెద్దపరుగుడుపాము) అనునది గజము నిడుపు గలిగి, గోధుమవన్నె త్రాఁచును బోలియుండును. దీనిచే కాటుపడినవానికి మాటిమాటికి విష మెక్కి బాధించును గాని మరణము కలుగదు.

2 నాగులకట్లపాము (లేక నాగపరుగుడుపాము.)—

షట్త్రింశదంగులో నాగః కృష్ణసర్పసమాకృతిః,

ముహుర్ముహు ర్విషోద్రేకః తద్దంశా న్మృతి రస్తి న. 193

నాగపరుగుడు (లేక నాగకట్లపా మనునది) ముప్పదియా ఱంగుళములపొడవు గలిగి నల్లత్రాచువలె నుండును. దీనికాటువలన మాటిమాటికి విష మెక్కును. మంత్ర తంత్రౌషధాదులవలన విషము విఱుగును; మృతి కలుగదు.

3 నూనెకట్లపాములక్షణము.—

తైలవర్ణశ్చ సుస్నిగ్ధో దీర్ఘః షట్త్రింశదంగుళం,
తైలదర్వీకరః ఖ్యాతః తద్దంశా న్మరణం న హి. 194
తీక్ష్ణశ్శ్వేతో హ్యతిక్రూరో విషోద్రేకో ముహుర్ముహుః,

నూనెకట్లపా మనునది ముప్పదియాఱంగుళములపొడవు గలిగి శరీరమంతయు తెల్లనికట్లు గలిగి, మినమిన లాడుచు నూనెవర్ణము గలిగియుండును. దీనివిషము మిక్కిలి చుఱుకైనది; దీనికాటువలన మాటిమాటికి విష మెక్కును; మృతి కలుగదు.

4 బత్తెకట్లపాము.—

పంచాశదంగులౌన్నత్యః స్థూలో దారుసమాకృతిః. 195
ఖరస్పర్శక్రూరవిషో మాహిషాహి ర్నమారకః,

బత్తెకట్లపా మనునది యేఁబదియంగుళములపొడవును, మొద్దువలె లావును, శరీరమందు గఱుకును, క్రూర మైనవిషమును కలిగియుండును.

5 కట్లపాములక్షణము.—

హస్తత్రయప్రమాణశ్చ పర్వరేఖాన్వితాకృతిః. 196
ముహుర్ముహు ర్విషోద్రేకీ బంధకాహి న మారకః,

కట్లపా మనునది మూఁడుమూరలపొడవును, శరీరమందు గనుపులవంటికట్లును కలిగియుండును; దీనికాటువలన మాటిమాటికి పర్వసమయములందు విష మెక్కును; మరణము కలుగనేరదు.

6 తాడిగిరి (లేక తాటిబొలుగుపాము) లక్షణము.—

లతేషు తాళవృక్షేషు వర్తతే తైలసన్నిభః. 197
మాషో వై సార్ధహస్తాంగో క్రోధీ స్యా చ్ఛీఘ్రదంశకః,
వైరనిర్యాతనీ క్రూరో తాళాహిర్మృత్యుదాయకః. 198

తాటిబొలుగు అనుపాము చిటికినవ్రేలులావును, మూఁడుజేనలపొడవును, నూనెవర్ణంగును కలిగియుండును. ఇది లతాగుల్మాదులందును, విశేషముగ తాటిచెట్ల

యుండును సంచరించును. మనుజుల నిది తలమీఁదనే తప్ప మఱియొకచోటను కఱవదు. అందువలన తత్క్షణమే విషమెక్కి మనుజుఁడు గంటలోపలనే చచ్చును. దీని విషమునకు ప్రతిక్రియ లేదు. ఇది పగఁబట్టెనేని మనుజుని చంపియే తీరును. అటు కాదేని తానైనను నిరశనవ్రతము బూని యాఱునెలలలో వైరినాశనమునకు శోధి పిమ్మట చచ్చును.

7 చెట్టిగురుపాములక్షణము—

కనిష్ఠికాప్రమాణోఽసౌ సర్వదా తరుసంచరః,
అష్టాదశాంగులాంగశ్చ వృక్షా ద్వృక్షే చ లంఘతే. 199
వైరనిర్యాతనీః క్రోధీ మృత్యువ త్ప్రాణహారకః.
కథ్యతే తరుగామీతి తద్దంశాదాశుమారకం. 200

చెట్టిగురుపాము మనుసది చిటికినవ్రేలు లావును, అడుగున్నరపొడవు గలిగి యుండును. ఇది యెప్పుడును చెట్లమీఁదనే యుండును; ఇది యొకచెట్టుపైనుండి మఱియొకచెట్టుమీఁదికి బటాలున దుముకగలదు. ఇది మనుజులను తలమీఁదగాని, కన్నులమీఁదగాని కఱచును. పగ సాధించువిషయమునందు తాడిగిరిపామునుం బోలి యుండును. ఇది కఱచినతక్షణమే, మణిమంత్రౌషధాదిక్రియల నాలోచించుటకు నవకాశములేనంత త్వరితములోనే మనుజుఁడు చచ్చిపోవును. జీవజంతువులను చంపువిషయములో దీనివిషమువంటి తీక్ష్ణమైనమారకసాధనము మఱియొకటి లేదు. గావున, పర్వతారణ్యములందును నుద్యానవనములందును సంచరించుమనుజులీసర్పమును సదా కనిపెట్టి మెలగవలెను.

8 గొడ్డలిమొగవుపాములక్షణము.—

ధూమ్రోఽరత్నిసముచ్ఛ్రాయః కుఠారాకారమస్తకః,
కృష్ణాయాం మూషికాయాం వా పంకిలాయాం క్షితౌ వసేత్. 201
వర్షాసు బహి రాయాతి కుఠారముఖపన్నగః,
తేన దష్టస్య కుబ్జాని భవం త్యంగాని దేహినః. 202

గొడ్డలిమొగవుపాము ఊదారంగును, గొడ్డలివంటితలయును కలిగి యుండును. రేగటిమట్టిగలభూములలో చౌటభూములలో బురదనేలలలో నివసించును; వర్షాకాలములో మాత్రమే బయట తిరుగును; మూరెడుపొడవు గలిగియుండును; ఈసర్పముచే కఱవఁబడిన మనుజునికి అవయవములు కుఱుచలై పొట్టివాఁడై పోవును.

9 గోదప్రాఁకుడుపాములక్షణము.—

అరత్నిద్వితయోచ్ఛ్రాయో విషవేగోఽతిదారుణః,

శ్వేతకాంతి స్తనా నీలతిర్యగ్రేఖాసమన్వితః. 203
జానాతి కుడ్య మారోఢు మవరోఢుం న విందతి,
ఏకాంగుష్ఠపరీణాహః కుడ్యసర్పః ప్రకీర్తితః. 204

గోడప్రాఁకుడు పాము రెండుమూరలపొడవు గలిగి తెల్లనిశరీరమును, నల్లని అడ్డచారలును గలిగియుండును. త్రేలెడులావు గలిగియుండును. అతిక్రూరమైన విషము కలిగియుండును. ఈసర్ప మెంతచదర మయిన గోడనయినప్పటికి ప్రాకి యెక్కఁగలదు గాని, దిగుటకు తెలియదు; పైనుండి గబీలున క్రిందపడును.

కుంభీనసజాతిసర్పభేదము

ఘంటాపుచ్ఛో గరున్నాగ స్త్రిశూలీ చ జటాధరః,
కుంభీనస శ్శోణముఖో రక్తాక్ష శ్ఛత్రప స్తథా. 205
కుంభీనసోరగా ఖ్యాతాః అష్టా వేతే పృథగ్విధాః,

ఘంటాపుచ్ఛము, గరున్నాగము, త్రిశూలి, జటాధరము, కుంభీనసము, శోణముఖము, లోహితాక్షము, ఛత్రపతి అని కుంభీనససర్పము లెనిమిదివిధములు గలవియై యుండును.

1 ఘంటాపుచ్ఛ సర్పలక్షణము.—

అతిదీర్ఘవపుః క్రూరో మహాసత్త్వో విషోరగః. 206
నిరక్షదేశసంచార స్సర్వజంతువినాశకః,
పుచ్ఛాగ్రే ఘంటికానాదా ద్ఘంటాపుచ్ఛ ఇతి స్మృతః. 207
తన్నాదశ్రవణా దూర మపక్రామంతి జంతవః,

మిక్కిలి పొడవుశరీరమును, క్రూరసత్వమును, మిక్కిలిపరాక్రమమును, సంచరించునప్పుడు తోఁకచివరయందు ఘంటానాదమును కలిగియుండునది ఘంటాపుచ్ఛసర్పమనఁబడును. ఈసర్పము సర్వజంతువులను భక్షించును. ఉగ్రమయినవిషము గలిగియుండును. సంచారమునకు బయలుదేఱుటతోడనే దీనితోఁకయందు ఘంటానాదము వంటి యొకనాదము వినఁబడుచుండును. ఆనాదమునుబట్టి సమస్తజీవజంతువులు విని ఘంటాపుచ్ఛసర్పము వచ్చుచున్న దని తెలిసికొని దూరముగా పరుగెత్తును; ఈసర్పము అఫ్రికాదేశపు పర్వతారణ్యప్రదేశములలో నుండును.

2 గరున్నాగసర్పలక్షణము.—

ఖడ్గజిహ్వ శ్చర్మపక్షో ఘూకాస్యో భూనభోగతిః. 208

అష్టారత్నిప్రమాణ స్స్యా ద్గరున్నాగః ఖగాశనః,
నిరక్షదేశ యే వాస్య సంచారః పరికీర్తితః, 209

ఖడ్గమువంటి నాలుక, గబ్బిలపు రెక్కలవంటి రెక్కలు, గుడ్లగూబవంటిముఖము, భూమ్యాకాశగమనములు, ఎనిమిదిమూరలపొడవు, పక్షిజాతులను భక్షించుట, ఈలక్షణములు గలది గరున్నాగము (రెక్కలపాము) అని చెప్పఁబడును. ఇది ఆఫ్రికాఖండమం దుండును.

3 త్రిశూలీసర్పలక్షణము.—

పృష్ఠే మరకతాభాభీ రేఖాభిః పరిమండితః,
మార్జాలవదన శ్శ్మశ్రు ష్షోడశారత్నివిగ్రహః. 210
త్రిశూలాకారవిలస త్పుచ్ఛశాఖాత్రయాన్వితః,
ఆఫ్రికాఖండసంచారీ త్రిశూలీ నామ పన్నగః. 211

తోకయందు గరుడపచ్చకాంతివంటి రేఖలతో ప్రకాశించుట, పిల్లివంటి ముఖము, మీసములు కలిగియుండుట, పదునాఱుమూరలపొడవుగల దేహము, తోక త్రిశూలమువంటిమూఁడుచీలికలు కలిగియుండుట ఈలక్షణములు గలది త్రిశూలి సర్పమనఁబడును; ఇదిన్ని ఆఫ్రికాఖండమం దుండును.

4 జటాధరసర్పలక్షణము.—

మేషస్వరోఽతిస్థూలాంగ ష్షడరత్నిసమున్నతః,
నాగో జటాధరో నామ రోమశః కంబళో యథా. 212
సింహళద్వీపసంచారీ క్రూరసత్త్వ విషోరగః,

మేకవంటిస్వరము అతిస్థూలశరీరము, కాశ్మీరపుగొఱ్ఱెకువలె శరీరమంతయు జడలు, ఆఱుమూరపొడవు, కంబడివంటిచాయ ఈలక్షణములు గలది జటాధరసర్పమనఁబడును. ఇది సింహళద్వీపమం దుండును.

5 కుంభీనససర్పలక్షణము.—

అరత్నిత్రితయో చ్ఛాయ స్స్యాత్కరాస్యో ఘటోదరః. 213
హ్రస్వపుచ్ఛో మందగామీ చంచరీకసమధ్వనిః,
నాగః కుంభీనసో నామ దారుణః పరికీర్తితః. 214

మూఁడుమూరలపొడవు, పందిముఖమువంటిముఖము, కడవవంటికడుపు, కురుచ తోఁక, మందగమనము, తుమ్మెదధ్వనివంటికూఁత ఈలక్షణములు గలది కుంభీనస సర్పమనఁబడును. సర్వదేశములయందును సకృత్తుగా నుండును.

6 శోణముఖసర్పలక్షణము.—

జలజరాగశిరాస్ఫటికప్రభో
బహులకోపపరాక్రమవేగవాన్,
ద్విపదరత్నితను ర్ఘనఫూత్కృతి
ర్జగతి శోణముఖో భుజగో మతః. 215

స్ఫటికచ్ఛాయ గలశరీరము, పద్మరాగమణివంటిశిరస్సు, అతిజవసత్వపరాక్రమకోపాధికములు, భయంకర మైనగర్జనము, పదిరెండుమూరలపొడవు గలశరీరము కలిగియుండునది శోణముఖసర్ప మనఁబడును.

7 లోహితాక్షసర్పలక్షణము.—

నీలా దృష్ట్యా విస్ఫులింగాన్ కిరంతో,
భూమే ర్వృక్షం భూమి మస్మా ప్లవంతః. 216
వ్యామాయామా వహ్నిసంకాశనేత్రా,
భీమాః ప్రోక్తాః పన్నగా లోహితాక్షాః. 217

నల్లనివర్ణము, కన్నులనుండి విస్ఫులింగములను రాల్చుట, భూమినుండి చెట్లపైకి చెట్లమీఁదినుండి భూమిపైకి దుముకుట, బారెడుపొడవుగల శరీరము, అగ్నికణములవంటి నేత్రములు, భయంకరాకారము గలిగియుండునవి లోహితాక్షసర్పము అనఁబడును.

8 ఛత్రపతిసర్పలక్షణము.—

అరత్నిపంచకాయతో నితాంతకోమలాంగకో,
వికాసిసంకుచత్ఫణాసితాతపత్రమండితః. 218
సమస్తజంతునాదకృ ద్ధరన్న సూం శ్చ ఫూత్కృతై,
శ్చరం ద్రుమేషు కేరళే విభాతి ఛత్రపత్యహిః. 219

అయిదుమూరలపొడవు, అతిస్నిగ్ధమైనకోమలాకారము, సంచరించునప్పుడు వికసించుచు లేనప్పుడు ముడుచుకొనుచు నుండుశ్వేతఛత్రముగలశిరస్సు, సర్వజంతుధ్వనులను చేయఁగలిగియుండుట, ఫూత్కారమాత్రమున ప్రాణములను హరించుట, రాత్రులయందు, చెట్లమీఁద నివసించుట, ఈలక్షణములు గలిగియుండునది ఛత్రపతిసర్ప మనఁబడును. ఇది కేరళదేశమునం దుండును.

మహాసర్పములవివరము

తిలితో౽జగరో నామ సముద్రాజగర స్తథా,
మహాసర్పా స్త్రిధా ప్రోక్తాః విషవైద్యవిశారదైః. 220

దాసరిపాము, కొండచిలువ, సముద్రపుచిలువ అని మహాసర్పములు మూఁడు విధములుగ నుండును.

మహాసర్పములలక్షణము

1 దాసరిపాములక్షణము.—

షష్ట్యరత్నిసముచ్ఛ్రాయో వ్యాసస్త్ర్యాహ్య కళేబరః,
త్రిపుండ్రాంకితసర్వాంగః కాంత్యా కజ్జలసన్నిభః 221
పరివేష్ట్య నిహంత్యాదౌ గ్రస్యజ్జంతుం శనైశ్చరేత్,
త్రిపుండ్రాంకముఖో వ్యాళ స్తిలికస్సో నామ కీర్తితః. 222

అఱువదిమూరలపొడవు, బారెడులావుగలశరీరము, శరీరమంతట త్రిపుండ్రాకారము గలనామములు, కాటుకవంటిఛాయ, ముఖమునం దూర్ధ్వత్రిపుండ్రములు గలిగియుండునది దాసరిపాము అని చెప్పఁబడును. దీనికి దొరికిన యేజంతువుగాని, బిఱ్ఱుగ చుట్టికొని చంపి దిగ మ్రింగును.

2 కొండచిలువలక్షణము.—

శతారత్నిసముచ్ఛ్రాయ శ్శ్వేతమండలమండితః,
నీలో వ్యాసత్ర్యయస్థూలో వ్యాళ స్త్వజగరోమతః. 223
స గ్రసిత్వాక్షణాజ్జంతుం పాదపం పరివేష్టయేత్,
తేన తస్య విశీర్ణాంగరాహారో జీర్ణతాం వ్రజేత్. 224
శిలిత్వాజగరా వేతౌ శైలేష్వేవ చరిష్యతః,

నూఱుమూరలపొడవు, మూఁడుబారలవలయము, వెడల్పుగల తెల్లనిపొడలు, నీలవర్ణము గలశరీరము కలిగియుండునది కొండచిలువ యని చెప్పఁబడును. ఇది యేజంతువును గాని తట్టున దిగమ్రింగి చెట్టునకు చుట్టికొని పిల్లును. అంతట గర్భస్థజంతువు చూర్ణమై జీర్ణించును. ఈకొండచిలువ దాసరిపాము అనుసర్పములు కొండలయందుమాత్రమే సంచరించును.

3 సముద్రపుపాములక్షణము.—

సముద్రాజగరో నామ దీర్ఘో ఽతిస్థూలవిగ్రహః, 225
తేన దష్టో భువం ప్రాప్య నైవ శక్యశ్చికిత్సితుం,
తస్మాత్సముద్ర యే వైతం స్థాపయిత్వా చికిత్సయేత్ 226

మిక్కిలిపొడవు, స్థూలము నగుశరీరము గలది సముద్రపుచిలువ యనఁబడును. దీనిచేత కఱవఁబడినమనిషిని భూమిపైకి గొనివచ్చి చికిత్స చేసినయెడల విషము హరిం

పడు. జీవింపఁడు; గనుక అమనిషిని సముద్రములోనే యుంచి మణిమంత్రౌషధ చికిత్సలు చేసినయెడల విషము దిగి జీవించును.

నిర్విషసర్పభేదములు

దివ్యకో జాలక శ్చైవ పాతకః కలశీతథా,
వృషశాఖీరా పుష్కలశ్చ వాహినీ సారవాహికః. 227
క్షీరిశుష్కశ్చ కోద్రశ్చ ప్లవోద్భేదో బలాహకః,
వర్షాభ్వికో జ్యోతిరథః గజథకశ్చ నిర్విషాః, 228

దివ్యకము, జాలకము, పాతకము, కలశి, వృషశాయి, పుష్కలము, వాహిని, సారవాహి, క్షీరి, శుష్కము (అనఁగా పసిరికపాము.) కోద్రము, ప్లవోద్భేదము (అనఁగా నీరుపాము,) బలాహకము (అనఁగా జెఱ్ఱిపోతు,) వర్షాభ్వికము (అనఁగా వానకోయిల, జ్యోతిరథము, గజథకము, అనుపదునాలును నిర్విషసర్పము లనఁబడును.

ఉపజాతిసర్పములు

గోధేరకో గోనసశ్చ ఉరగా శ్చోపజాతయః,

గోధేరసర్పము, గోనససర్పము అని ఉపజాతిసర్పములు రెండువిధములుగ నుండును.

ఉపజాతిసర్పలక్షణము

1 గోధేరసర్పలక్షణము. —

సర్పో గోధేరకో నామ గోధాఖ్యస్స్యా చ్చతుష్పదః. 229
కృష్ణసర్పేణ తుల్య స్స్యా న్నానాస్య ద్రిశ్రకాదయః,
గాఢసంపాదితో గ్ధూతం పీడితం లంబితాన్వితం. 230
సర్పితం చ భృశావాధం దంశాయే త్వేన తే భృశాః,

గోధ అనియు, గోధేరక అని చెప్పఁబడు నాలుగుకాళ్లు గలిగి ప్రాకెడి యొక జంతువు గోధేరక మనఁబడును. ఇది కృష్ణసర్పతుల్యమై యుండును.

గోనససర్పలక్షణము

ఆతపాతప్త గోనాసజాతా గోనసపన్నగాః. 231
ఊర్ధ్వదృష్టి శ్చాల్పరూపో దీర్ఘజిహ్వశిరోయుతం,

ఎండపెట్టుచే కొట్టఁబడిన అవులయొక్క ముక్కు నుండి పడుపాములు గోనసము లనఁబడును వానికి దృష్టి యూర్ధ్వముగను, నాలుక పొడవుగను, రూప మల్పముగను, శిరస్సునందు కూఁత యును కలిగి యుండును.

సర్పకులములవివరము

సర్పా శ్చతుర్విధాః ప్రోక్తా విషవైద్యవిశారదైః. 232
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా శ్చైవ వైశ్యా శ్శూద్రా ఇతి క్రమాత్

సర్పములు, బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర జాతులు గలవై నాలుగువిధములుగ నుండును.

నాలుగుజాతులసర్పములవర్ణభేదములు

బ్రాహ్మణా శ్శ్వేతవర్ణా స్తు క్షత్రియా రక్తవర్ణకాః. 233
వైశ్యాస్తు పీతవర్ణాస్స్యుః కృష్ణవర్ణాస్తు శూద్రకాః,

తెల్లనివర్ణము గలసర్పములు బ్రాహ్మణజాతియనియు, రక్తవర్ణముగలసర్పములు క్షత్రియజాతియనియు, పచ్చనివర్ణము గలసర్పములు వైశ్యజాతియనియు, నలుపువర్ణము గలసర్పములు శూద్రజాతియనియు చెప్పఁబడును.

బ్రాహ్మణజాతిసర్పలక్షణము

సరోజగుగ్గులూశీరలామజ్జకశిరీషకైః. 234
సమో గంధోధికః క్రోధః కాంతిస్తు కపిలా స్సితా,
అసితా లోహితా వాపి విప్రజాత్యహిలక్షణం. 235

తామరపువ్వు, సాంబ్రాణి, వట్టివేరు, కురువేరు, దిరిసెనపుపువ్వు అనువానిపరిమళము గలిగి యుండుట, అతికోపము తెలుపు ఎఱుపు నలుపు వర్ణములు కలిగి యుండుట, ఈలక్షణములు కలది బ్రాహ్మణజాతిసర్ప మని తెలియవలయును.

క్షత్రియజాతిసర్పలక్షణము

లోహితప్రేక్షణో ద్రాక్షాజంబూఖర్జూరసప్రభః,
చంపకాగరుపున్నాగజాతీగంధోఽతికోపనః. 236
హాలేందుశంఖశ్రీవత్సచక్రాంకితఫణః ఫణీ,
దీర్ఘవైరశ్చ విజ్ఞేయో జాత్యా క్షత్రియసంజ్ఞకః. 237

ఎఱ్ఱనికన్నులు, ద్రాక్ష, నేరేడు, ఖర్జూరము వీనివర్ణములు కలిగియుండుట సంపంగిపువ్వులు, అగరు, పొన్నపువ్వులు, జాజిపువ్వులు, అనువానిపరిమళము గలిగి యుండుట అధికకోపము, పడగయందు హాలము, చంద్రబింబము, శంఖము, చక్రము, శ్రీవత్సము వీనింబోలినచిహ్నము లుండుట, దీర్ఘక్రోధము కలిగి యుండుట అనునిలక్షణములు గలది క్షత్రియజాతిసర్ప మనఁబడును.

వైశ్యజాతిసర్పలక్షణము

మండలై రంకిత శ్చిత్రధూమ్రపాటలలోహితైః,

గోమేధికేన వజ్రేణ కపోతేన సమో రుచా. 238
దుగ్ధసర్పి రవిచ్ఛాగగన్ధో బిందుసమన్వితః,
ఈదృశై ర్లక్షణై ర్యుక్తో వైశ్యజాతి ర్భుజంగమః. 239

శరీరమందు మండలములుగను, పొగవర్ణము, రోజావర్ణము, రేయిఱువర్ణము, గోమేధికము, వజ్రము, పావురము అనువానిసమానవర్ణములు కలిగియుండుట, పాలు, నేయి, గొఱ్ఱె, మేక అనువానివాసన కలిగి యుండుట, బిందువులు కలిగి యుండుట ఈలక్షణములు గలది వైశ్యజాతిసర్ప మనఁబడును.

శూద్రజాతిసర్పలక్షణము

దావసైరిభపంకేభసురానకులశోణితైః,
సమే గంధేన గోధూమసప్రభో దీర్ఘబిందుమాన్. 240
శూద్రజాతిః ఫణీ జ్ఞేయో విషతంత్రవిశారదైః,

అడవిదున్న, బురద, ఏనుఁగు, కల్లు, ముంగిస రక్తము అనువానిగవులు కలిగి యుండుట, గోధుమవన్నె రేఖాకారము గలదీర్ఘబిందువులు శరీరమందు కలిగి యుండు వది శూద్రజాతిసర్ప మని తెలియవలయును.

చతుర్వర్ణసర్పసంచారకాలములు

పూర్వాహ్నే విప్రఫణినో మధ్యాహ్నే క్షత్రజాతయః 241
విశోఽపరాహ్నే సంధ్యాసు చరేయు శ్శూద్రపన్నగాః,

బ్రాహ్మణజాతిసర్పములు పూర్వాహ్ణమందును, క్షత్రియజాతిసర్పములు మధ్యాహ్నమందును, వైశ్యజాతిసర్పము లపరాహ్ణమందును, శూద్రజాతిసర్పములు సాయంకాలము నైనను సంచారము చేయుచుండును.

నాలుగుజాతులసర్పముల కాహారభేదములు

అద్యా ద్విప్రఫణీ వాయుం మూషకా రాజపన్నగః. 242
మండూకా న్వైశ్యజాతీయ స్సర్వం శూద్రభుజంగమః,

బ్రాహ్మణజాతిసర్పములు వాయువును, క్షత్రియజాతిసర్పము ఎలుకలను, కోమటిజాతిసర్పములు కప్పలను, శూద్రజాతిసర్పము లన్నిఁటిని భక్షించును.

చతుర్విధసర్పదష్టలక్షణము

విప్రాహి రగ్రతో దంశే ద్దక్షిణే క్షత్రియః ఫణీ. 243
వామతో వైశ్యజాతీయ శ్శూద్రసర్పస్తు పృష్ఠతః,

బ్రాహ్మణసర్పములు 'ముందటిభాగమునందును, క్షత్రియజాతిసర్పములు కుడి

భాగమునందును, వైశ్యజాతిసర్పము ఎడమభాగమునందును, శూద్రజాతిసర్పములు వెనుకభాగమునను కఱచును.

సర్పదష్టమువలన ప్రకోపించుదోషములు

దష్టస్య దక్షిణే భాగే వాతః కోపం ప్రపద్యతే. 244
వామే పిత్తం పురః పశ్చా దుద్రిక్తో జాయతే కఫః,

సర్పములు కుడివైపున కఱచినట్టయిన వాతము, ఎడమభాగమున కఱచినట్టయిన పిత్తము, ముందు వెనుకభాగములలో కఱచినట్టయిన శ్లేష్మము ప్రకోపించును.

సర్పసూతికాలలక్షణము

చైత్రే నాగ వృషస్యంతి జ్యేష్ఠేఽనుసరతి ప్రియం. 245
ఆషాఢే సంగతా తేన కార్తికేండాన్ ప్రసూయతే,

సర్పములకు చైత్రమాసమునందు సంభోగేచ్ఛ కలుగును, జ్యేష్ఠమాసమునందు మొగపాముల ననుసరించి తిరుగును, ఆషాఢమాసమునందు సంయోగము కలుగును, కార్తికమాసమునందు గ్రుడ్లుపెట్టును.

సర్పములు పెట్టుగ్రుడ్లసంఖ్య

చత్వారింశ చ్ఛతం వాండాన్ ద్విశతం వాపి పన్నగీ. 246
సూతే తేషు వినశ్యంతి కేచి ద్వాతాతపాదిభిః,
అన్యే స్వయం పరిణతా జాయంతే భువి పన్నగాః. 247

సర్పములు నలుబది, నూరు, ఇన్నూరు గ్రుడ్లుపెట్టును. అందులో ఎండకు, గాలికి కొన్ని అవిసిపోయి తక్కినవి తమంతట తామే పిగిలి పాము లగును.

సర్పముల కాయుఃప్రమాణము

వర్షాణి పంచ జీవంతి కేఽపి కేచిత్తు వింశతిం,
పంచాశ త్పంచపంచాశ చ్ఛతం చ ద్విశతం పరే. 248
కేచి త్పంచశతం కేచి త్సహస్రం వత్సరా నపి,

కొన్నిటికి అయిదు, కొన్నిటి కిరువది, కొన్నిటి కేబది, కొన్నిటి కేబదియైదు, కొన్నిటికి నూఱు, కొన్నిటి కేనూఱు, కొన్నిటికి వేయి సంవత్సరములు సర్పముల కాయుఃప్రమాణము కలిగియుండును.

పురుషసర్పలక్షణము

సువిశాలఫణో ధీరో జ్ఞేయః పురుషపన్నగః. 249

పురుషసర్పము విశాలమయినపడగ, ధైర్యము కలిగి యుండును.

స్త్రీసర్పలక్షణము

ఏకతో వక్రయా యుక్తా పన్నగీ ఫణయాఽల్పయా,

స్త్రీసర్పముల కొకవైపు వంకరయు, కొంచెపాటివెడల్పును గలపడగ గలిగి యుండును.

నపుంసకసర్పలక్షణము

మృదుదీర్ఘతనుర్మందవేగకోపస్వరో జడః. 250
త్రిభిరేవ దినైర్వృద్ధిం యాత శ్వేతఫణాధరః,
దేవతాసర్పవిద్వేషీ జ్ఞేయః క్లీబభుజంగమః. 251

నపుంసకసర్పమునకు, మృదువు నిడుపు గలశరీరము, మందమైనవేగస్వరకోపములు, జడత్వము, పుట్టినమూఁడుదినములకే యభివృద్ధిబొందుట, తెల్లనిపడగ, జడమైన యాకారము, దేవసర్పములతో శత్రుత్వము ఈలక్షణములు కలిగి యుండును.

సర్పములకు అల్పమధ్యవిషాధిక్యసమయములు

భీతమత్తావలోష్ణక్షుత్తృష్ణార్తే వర్ధతే విషం,
విషం ప్రకృతికాలే చ తుల్యా ప్రాప్యాల్ప మన్యథా. 252

సర్పములకు భీతిఁ జెందినతరుణమందును, మదించినసమయమందును, ఉష్ణము చేసినప్పుడును, ఆఁకలి గొనినప్పుడును, దాహ మెత్తినప్పుడును, విషము వృద్ధి పొందును.

సర్పములకు వయోధర్మమునుబట్టి విషాభివృద్ధి

తరుణాః కృష్ణసర్పాస్తు గోనసాః స్థావిరాస్తథా,
రాజీమంతో వయోమధ్యే భవంత్యాశీవిషోపమాః. 253

కృష్ణసర్పములకు లేఁతవయస్సునందును, రాజీమంతసర్పములకు యౌవనదశ యందును, గోనససర్పములకు వార్ధక్యమందును విషాధిక్యము కలిగి యుండును.

సర్పములకు విష మల్పమగుటకు కారణము

జలాప్లుతా రతిక్షీణాః భీతా నకులనిర్జితాః,
శీతవాతాతపవ్యాధిక్షుత్తృష్ణాశ్రమపీడితాః. 254
తూర్ణః దేశాంతరాయాతాః విముక్తవిషకంచుకాః,
కుశౌషధీకంటకీవద్యే చరంతీవ కాననం. 255
దేశంచదివ్యాద్ధుషితం సర్పాస్తేల్పవిషామతాః,

నీళ్లలో నానఁడుసర్పములకు, ఆహారము లేక శుష్కించినసర్పములకు, ముంగిసతో కలహించి జయింపఁబడి భయపడినసర్పములకు, శీతవాతాతపాదులచే కొట్టఁ

బడినసర్పములకు, వ్యాధిగ్రస్తమైనసర్పములకు, ఆకలిచేత దప్పిచేత శ్రమచేత పీడింపఁబడినసర్పములకు, అప్పుడే దేశాంతరములనుండి రాఁబడినసర్పములకు, విషము గ్రక్కినసర్పములకు, దర్భలు దివ్యౌషధులు మండ్లు గలఅడవులలో సంచరించుసర్పములకు, మహాత్ములున్న గ్రామములలో నివసించుసర్పములకు విషము క్షీణించి అల్పమయి యుండును.

సర్పములకు కోఱలయుత్పత్తివినాశములు

వత్సర స్యైకదా దంష్ట్రాః నవాః ప్రాదుర్భవం త్యహేః. 256

సర్పముల కేఁడాదికొకమారు కోఱలు రాలిపోయి మఱల మొలచుచుండును.

సర్పదంష్ట్రలస్వరూపము

సప్తదంష్ట్రా భుజంగానా మూర్ధ్వం రక్తాసితప్రభాః,
శిరీష కేసరాకారా స్సప్తాధో భవతి ప్రభాః. 257
చతస్రస్తాసు ఘస్రేషు రాత్రౌ తిస్రో విషాన్వితాః,

సర్పములకు దిరిసెనపూలకేసరములవంటి పీతవర్ణము లగు నేడుకోఱలు క్రిందివైపునను, ఎఱుపు నలుపువర్ణము గలయేడుకోఱలు మీఁదివైపునను యుండును. ఆకోఱలకు మధ్యభాగముఁ బోలుకలిగి యుండును. అందులో పగలు విషము గ్రక్కుకోఱలు నాలుగు, రాత్రిపూట విషము గ్రక్కుకోఱలు మూఁడు కలిగి యుండును.

పాముకాట్లయొక్కసాధ్యాసాధ్యములు

ఏకయా దంష్ట్రయా ద్వాభ్యా మపి దష్టస్య నో భయం. 258
త్రిదష్టః కష్టసాధ్య స్స్యా చ్చతుర్దష్టో న జీవతి,

సర్పదష్టునకు పాముకాటు లొకటి రెండు పడినప్పుడు ప్రాణభయము లేదు. మూఁడుకాటు లేర్పడిన కష్టసాధ్య మగును. నాలుగుకాట్లు పడినట్టయిన జీవింపఁడని తెలియవలెను.

పాముకాట్లలో విషము ప్రవేశించువిధము

దంశే త్రిచతురామాషముద్గాకారాస్తు బిందవః. 259
గళంతి సర్పదంష్ట్రాభ్యో విష స్యేతి ప్రచక్షతే,

సర్పదష్టమైనప్పుడు కోఱలగుండ విషబిందువులు నాలుగేని మూఁడేని పెసరగింజంత మినపగింజంత ప్రమాణముతో కాట్లలో దిగును.

అన్యత్.—

సర్పస్య తాలుకామధ్యే దంతో యోఙ్కుశసన్నిభః. 260
విముంచతి విషం ఘోరం తే నాయం కాలసంజ్ఞకః,

సర్పముయొక్క దవడలకు మధ్యమందు వంకరమువలె నుండుకోఱచేత కాటునందు విషము నింపఁబడును. ఆకోఱకే మృత్యుదంష్ట్రి యనియు పేరు కలిగి యున్నది.

అన్యత్.—

సర్పదంష్ట్రాశ్చతస్రస్తు తాసాం వామధరా సితాః. 261
పీతా వామోత్తరాదంష్ట్రా రక్తశ్యామా తథాఽపరే,
యన్మాత్రః పతతే బిందుః గోవాలాత్సలిలోద్ధృతాత్ 262
వామాధరాయాం దంష్ట్రాయాం తన్మాత్రం స్యా దహే ద్విషం,
ఏకద్విత్రిచతుర్వృద్ధివిషభాగోత్తరోత్తరా. 263
సవర్ణాస్తత్కృతా దంశా యథావధ్యుత్తరా దృశః,

... ...

సర్పదంశనవిధము

సర్పదేహాశ్రితం క్రోధా ద్విషం సర్పో విముంచతి. 264

... ...

సర్పములు కఱచుటకు కారణము

జ్ఞేయో దశవిధో దంశో భుజంగానాం భిషగ్వరైః,
భీతోన్మత్తః క్షుధార్తశ్చ ఆక్రాంతో విషదర్పితః. 265
ఆహారేచ్ఛుస్సరోషశ్చ స్వస్థానపరిరక్షణం,
నవమం వైరిసంధానం దశమః కాలసంజ్ఞికః. 266

భయము చెందినందునను, వెఱ్ఱిత్తినందునను, ఆఁకలి గొనినందునను, అడ్డగించినందునను, విషోల్బణమువలనను, ఆహారమును సంపాదించుకొనుసందర్భమునందును, కోపము కలిగినందునను, తన యునికిపట్టు సంరక్షించుకొనుటకును, పగపట్టినందునను, కాలకర్మసంయోగమువలనను, అనునీపది హేతువులచేత పాములు కఱచును.

ఏయేస్థలములలో నివసించుసర్పములు కఱవకూడదు

ఉద్యానే జీర్ణకూపే చ వటే శృంగాటచత్వరే,
శుష్కవృక్షే శ్మశానే చ ప్లక్షశ్లేష్మాతశిగ్రుకే. 267
దేవతాయతనే చైవ తథా చాశోకవృక్షకే,
ఏషు స్థానేషు యే దష్టాస్తేన జీవంతి మానవాః 268

ఉద్యానవనమునందు, పాడుబావియందు, మఱ్ఱిచెట్టునందును, నాలుగుదారులు కలిసినజతుకమునందును, ఎండిపోయినచెట్టునందును, స్మశానమునందును, జువ్విచెట్టు

నందును, విరిగి(నక్కెరు)చెట్టునందును, మునగచెట్టునందును, దేవాలయమునందును, అశోకవృక్షమునందును నివసించుసర్పములు కఱచినమనుజుఁడు జీవింపఁడు.

శరీరమునం దేయేభాగములలో సర్పములు కఱవకూడదు

భ్రూమధ్యే చాధరే మూర్ధ్ని జంఘాయాం నేత్రయో ర్భ్రువోః,
గ్రీవాచిబుకకంఠేతు కరమధ్యే చ తాలుకే. 269
స్తనయోః స్కంధయోః కుక్షౌ లింగే వృషణనాభిషు,
మర్మసంధిషు సర్వత్ర సర్పదష్టో న జీవతి. 270

కనుబొమలనడుమను, అడుగుపెదవియందును, తలమీఁదను, పిక్కలమీఁదను, నేత్రములయందును, కనుబొమలమీఁదను, గొంతుకయందును, గడ్డముపైనను, మెడమీఁదను, అఱచేతులయందును, చెంపలయందును, స్తనములందును, భుజశిరస్సులమీఁదను, కడుపుమీఁదను, శిశ్నమునందును, వృషణములయందును, బొడ్డుపైనను, శరీరమునందలి యేకీలులోనైనను సర్పముచే కఱవఁబడినమనుజులు జీవింపరు.

సర్పములు కఱవతగనితిథులు

అష్టమీ పంచమీ పూర్ణా అమావాస్యా చతుర్దశీ,
అశుభా స్తిథయః ప్రోక్తాః సర్పదష్టవినాశికాః. 271

అష్టమి, పంచమి, పూర్ణిమ, చతుర్దశి, అమావాస్య, అనుతిథులయందు సర్పదష్టమైనవారు జీవింపరు.

సర్పములు కఱవతగనివారములు

రవౌ భౌమే శనేర్వారే సర్పదష్టో న జీవతి,

ఆదివారము, మంగళవారము, శనివారము, అనుమూఁడువారములలో సర్పదష్టమైనవారు జీవింపరు.

సర్పములు కఱవతగనినక్షత్రములు

కృత్తికా శ్రవణం మూలా విశాఖా భరణీ తథా. 272
పూర్వా స్త్రిస్ర స్తథా చిత్రా శ్లేషా దష్టస్య మారకాః,

కృత్తిక, శ్రవణము, మూల, విశాఖ, భరణి, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర, చిత్త, ఆశ్లేష అనుపినక్షత్రములయందు సర్పదష్టమైనవారు జీవింపరు.

సర్పదష్టము కాఁగూడనికాలములు

మధ్యాహ్నే సంధ్యయో శ్చైవ హ్యర్ధరాత్రే నిశాత్యయే. 273
వారనక్షత్రదుష్కాలే సర్పదష్టో న జీవతి,

మధ్యాహ్నకాలమందును, ఉభయసంధ్యలయందును, అర్ధరాత్రియందును, తెల్లవారుజామునను, రాహుకాలమునందును, త్యాజ్యకాలమునందును సర్పదష్టుఁడైనవాఁడు బ్రతుకఁడు.

బాలతరుణ వృద్ధసర్పదష్టలక్షణము

వామం బాలాహిదష్టస్య దక్షిణం తరుణాహినా 274
శోణం స్యాదక్షి వృద్ధేన ప్రలాపస్స్వల్పవేదనా,

పాముకూన కఱచినయెడల ఎడమనేత్రము, లేడిపాము కఱచినయెడల కుడినేత్రము ఎఱ్ఱ బెక్కును. ముసలిపాము కఱచినయెడల, మిక్కిలి పలవరుట, కొంచెపాటి వేదన కలిగియుండును.

కుమారీసర్పదష్టలక్షణము

వామే దష్టో భవేద్రోగీ కుమార్యా ఫణియోషితా. 275

కౌమారదశలో నుండునాఁడుపాము ఎడమవైపున కఱచినయెడల నామనుజుఁడు దీర్ఘరోగి యగును.

గర్భిణీసర్పదష్టలక్షణము

స్థూలా నీలా భవేజ్జిహ్వా శిశ్నోష్ఠోదరవ్యథా,
భవత్యతీవ పన్నగ్యా దష్టస్యాపన్నసత్వయా. 276

గర్భిణిపాము కఱచినయెడల నాలుక వృద్ధిఁ జెంది నలుపెక్కును. పెదవులు, తొడలు, కడుపు, శిరస్సు, వీనియందు నొప్పులు కలుగును.

సూతికాసర్పదష్టలక్షణము

సూతికాపన్నగీదష్టో రక్తం వమతి వక్త్రతః,
హృల్లాసీ నేత్రశూలాఢ్య స్సూచీవిద్ధ ఇవాంగకే. 277

గ్రుడ్లు పెట్టినపాము కఱచినయెడల, నోట నెత్తురు గ్రక్కుట, ఒమ్మడచికొనుట, కన్నులు నొచ్చుట, శరీరము సూదులతో పొడిచినట్లు లుండుట యీలక్షణములు కలిగి యుండును.

పురుషసర్పదష్టలక్షణము

పుంసా సర్పేణ దష్టానా మూర్ధ్వాంగే సత్వహీనతా,
ఊర్ధ్వదృష్టిః పదం భూమౌ దక్షిణం న స్థిరాయతే. 278

పురుషసర్పము కఱచినయెడల నడుమునకు పైభాగ మంతయు నిస్సత్తు వగుట, మీఁదిచూ పేర్పడుట, కుడికాలు భూమిమీఁద మోపకుండుట యీలక్షణములు కలిగి యుండును.

స్త్రీసర్పదష్టలక్షణము

సర్పయోషిత్ప్రదష్టానా మధోంగే సత్వహీనతా,
అధోదృష్టిః పదం వామా పృథివ్యాం న స్థిరాయతే. 279

ఆఁడుపాముచే కఱవఁబడినవానికి నధోకాయము చచ్చుబడును, క్రిందిచూపు, ఎడమకాలు భూమిపై మోపకుండుట, యీలక్షణములం కలిగి యుండును.

నపుంసకసర్పదష్టలక్షణము

వ్యామిశ్రలింగై ర్లక్షై స్తు షండదష్టం నరం వదేత్,

నపుంసకసర్పముచే కఱవఁబడినమనుజునకు స్త్రీపురుషసర్పదష్టలక్షణములును కలిగి యుండును.

సర్పదష్టవిషరక్తపరీక్ష

రక్తే నిర్హ్రీయమాణే హి కృత్స్నం నిర్హ్రీయతే విషం. 280
దుర్గంధం సవిషం రక్త మగ్నౌ చటచటాయతే,

సర్పదంశము గలస్థలమునందు రక్తమును బిండినయెడల విషముతోఁ గూడిన రక్తము బహుబవెకలును. అది మిక్కిలి దుర్గంధము గలదై యగ్నిలోఁ జేసిన చిటచిటలాడును.

విషరక్తమోక్షణలక్షణము

యథా దోషం విశుద్ధం చ పూర్వవ ల్లక్షయే దసృక్ 281
సిరా స్వదృశ్యమానాసు యోజ్యాశ్శృంగజలౌకసః,

... ...

విషరక్తసంస్కారము

శోణితం సృతశేషం చ ప్రవిలీనం విషోష్మణా. 282
లేపసేకై స్తు బహుళః స్తంభయే ద్భృశశీతలైః,

... ...

పాముకోఱలగుణము

లాలాస్రావో హి దష్టానాం దంష్ట్రాగుణ ఉదాహృతః. 283

సర్పదష్టుఁడగువానికి, నోట చొంగ కాఱునెడల నది కోఱలగుణ మని తెలియవలెను.

సర్పదంశమునకు అసాధ్యకారణములు

స్మశాన చైత్య వల్మీక యజ్ఞాశ్రయ సురాలయే,

పక్షసంధిషు మధ్యాహ్నే ష్వర్ధరాత్రాష్టమీషు చ. 284
న సిధ్యంతి నరాదష్టాః పాషండాయతనేషు చ,
దృష్టిశ్వాసమనస్స్పర్శవిషై రాసీవిషై స్తథా. 285
వినశ్యం త్యాశు సంప్రాప్తా దష్టా స్సర్వైశ్చ మర్మను,

వల్లకాటిలో పీనుఁగను కాల్చినస్థలమందు, పుట్టలపైన యాగములు చేయఁబడినస్థలములందు, దేవాలయములయందు, పూర్ణిమా అమావాస్యసంధులయందు, మధ్యాహ్నమునందు, అర్ధరాత్రమందు, రెండుపక్షములలోని అష్టమితిథులయందు, పాషండమతములయందు, సర్వమర్మములందును పాములు ఊఁదినను, తాఁకినను, కఱచినను, అట్టిమనుజులు జీవింపరు.

—⇉ పాములు కఱచుటకు కారణములు ⇇—

నిసర్గదౌష్ట్యవిద్వేషా త్సురకాలర్షిచోదనాత్. 286
సర్పాదంశంతి ప్రబలం విషం తే షూత్తరోత్తరమ్,

కొన్ని సర్పములు స్వాభావికమగు దౌష్ట్యముచేతను, కొన్నివిరోధముచేతను, కొన్ని దేవతలయొక్కయు, ఋషులయొక్కయు, యమునియొక్కయు ప్రేరణమువలనను కఱచును. వానివిషముయొక్క బలము క్రమముగ నధమమధ్యమోత్తమముగఁ జెప్పవలెను.

—⇉ వ్యంతరసర్పలక్షణము ⇇—

మార్గే తిష్ఠతి దుష్టత్వా ద్వ్యంతరో భుజగ స్సదా. 287
విజ్ఞాయ హేతు మాదిష్టా త్కుర్యా త్తస్య ప్రతిక్రియాం,

వ్యంతరమనుసర్పము పాపస్వభావము కలదగుటచే నేజంతువునైనను కఱవవలెననుతలంపుననే యెప్పుడు దారి కాచియే యుండును. పై చెప్పఁబడినలక్షణములచే కారణములను తెలిసికొని వానికి తగినటులనే చికిత్సలు చేయవలెను.

—⇉ సర్పదంశసర్పఘాతవివరణము ⇇—

లాలాపరిక్లేదమాత్రం గాత్రే యత్ర ప్రదృశ్యతే. 288
నసదంష్ట్రాకృతో దంశ స్తుండాఘాతం త మాదిశేత్,

ఎక్కడ దేహమందు దద్దురులు గట్టి జొల్లు గార్చుచు నితరగుణములు లేకుండునో అపుడు పాము కోఱలచే కఱవలేదనియు మూతిచేఁ గొట్టెనదనియు తెలియవలెను.

—⇉ సర్పదంశనములవివరము ⇇—

వ్యాలీఢో శోణితో దంశో వ్యాలుప్త శ్శోణితాన్వితః. 289

న రక్తం దంశ యేకస్మిన్ త్రిషు నిత్యం ద్విధో ద్వయోః,

రక్తము లేనియొకకాటు గాని, రెండుకాట్లు గాని వ్యాలీఢ మనఁబడును. రక్తము గలరెండుకాట్లు కాని మూఁడు కాట్లు గాని వ్యాలుప్త మనఁబడును.

⟶ అన్యత్ ⟵

చత్వారో దంష్ట్రకం దంశా స్తథా దష్టనిపీడితం. 290
మాంసవ్యాప్తే రవిచ్ఛిన్నం రక్తం తత్ర పరిస్రవేత్,

మాంసమువఱకు కాటు దిగుటచే నవిచ్ఛిన్నముగ రక్తము స్రవించును. అట్టి కాట్లు దంష్ట్రిక మనియు,దష్టనిపీడిత మనియు చెప్పఁబడును. వీనిలో వ్యాలీఢము నిర్విషము గనుక సుసాధ్యము. దంష్ట్రిక మసాధ్యము. వ్యాలుప్తము కృచ్ఛ్రసాధ్యము.

⟶ సర్పవిషలక్షణము ⟵

భుజంగవిష మప్రాప్య శోణితం దూషయే ద్వపుః. 291
అణురక్తం చ సంప్రాప్తం తైల మప్స్వివ సర్పతే,

పామువిషము రక్తసంబంధము లేనియెడల దేహమును దూషింపంజేయునే కాని ప్రాణాపహరణము కానేరదు. కొంచెమైనను రక్తముతో సంబంధించినయెడల నూనెజలమందువలె వృద్ధిఁ బొందును.

⟶ దర్వీకరవిషలక్షణము ⟵

దర్వీకరకృతో దంశః సూక్ష్మో దంష్ట్రాప్రదోషితః. 292
విరుద్ధరక్తః కూర్మాభో వాతవ్యాధికరో మతః,

దర్వీకరము (పడిగగలసర్పము) కఱచినచో సూక్ష్మమైనకాట్లుపడి దూషితమైనచెడురక్తము కలిగి గాయముపడినప్రదేశమున తాఁబేటివీఁపునలె వాపు కలిగియుండును. దర్వీకరములవిషము వాతవ్యాధికారణమై యుండు నని తెలియవలయును.

⟶ దర్వీకరవిషాష్టవేగములు ⟵

పూర్వే దర్వీకృతం వేగే దుష్టం స్యాద్విభవే దసృక్. 293
శ్యావతా తేన వక్త్రాద్యా సర్పంతీవ చ కీటకాః,
ద్వితీయే గ్రంథయో వేగే తృతీయే మూర్ధ్ని గౌరవం. 294
దుర్గంధో దంశవిక్లేద శ్చతుర్థే ష్ఠీవనం వమిః,
సంధివిశ్లేషణం తంద్రా పంచమే పర్వభేదనం. 295
దాహో హిధ్మా చ షష్ఠే చ హృత్పీడా గాత్రగౌరవం,
మూర్ఛా విపాకో ఽతిసారః ప్రాప్య శుక్రం తు సప్తమే. 296
స్కంధపృష్ఠకటీభంగః సర్వచేష్టానివర్తకః,

దర్వీకరవిషప్రథమవేగమందు దుష్టరక్తము స్రవించును. నోరు నల్లగా కమలి పురుగులు పాఱకాడినటు లుండును. ద్వితీయవేగమందు శరీరమున గ్రంథు లేర్పడును. తృతీయవేగమందు గాయము కుళ్లి దుర్గంధయుక్తమై తలయందు బరు వేర్పడును. చతుర్థవేగమందు కఫవాంతి, సంధులయందు తీపులు, శరీరకంపము కలుగును. పంచమవేగమందు గణుపులలో వేదన, దాహము, ఎక్కిళ్లు కలుగును. షష్ఠవేగమందు రొమ్ములో మంట, శరీరము బరువెక్కుట, మూర్ఛ, దేహము కుళ్లుట, భేదు లగుట, రేతస్సు స్రవించుట కలుగును. సప్తమవేగమందు మెడ, వెన్నెముక, నడుము చచ్చుపడి అన్ని చేష్ట లుడుగుట, అష్టమవేగమందు మరణము కలుగును.

మండలీవిషలక్షణము

పృథ్వర్పిత స్సశోభశ్చ దంశిమండలినా కృతః. 297
పీతాభః పీతర క్తశ్చ సర్వపిత్తవికారకృత్,

పింజరలు కఱచినయెడల గాయమువద్ద తక్షణమే పసుపు, ఎఱుపు కలిసిన వర్ణముగఁ గాని, పసుపువర్ణముగఁ గాని వాఁపేర్పడి పైత్యవ్యాధికారణ మగును.

మండలీవిషవేగలక్షణము

అథ మండలిదష్టస్య దుష్టం పౌతీ భవ త్యసృక్. 298
తేన పీతాంగతా దాహో ద్వితీయే శ్వయథూద్భవః,
తృతీయే దంశవిక్లేదః స్వేద స్తృష్ణా చ జాయతే. 299
చతుర్థే జ్వర్యతే దాహః పంచమే సర్వగాత్రగః,

పింజరకఱచినవానికి ప్రథమవేగమందు రక్తము దుష్టమై దుర్గంధమువహించును. అందువలన శరీరము పసుపురంగు కలిగి దాహ మేర్పడును. రెండవవేగమందు వాఁపు కలుగును. మూఁడవవేగమందు కాటులో నొప్పి కలిగి శరీరము చెమర్చుట, దాహము కలుగును. నాల్గవవేగమందు జ్వరము, శరీరము మంటలు కలుగును. అయిదవవేగమునందు విషము దేహమంతటను వ్యాపించును.

రాజీమంతవిషలక్షణము

కృతో రాజీమతా దంశః పిచ్ఛిలః స్థిరశోథకృత్. 300
స్నిగ్ధః పాండుశ్చ సాంద్రాసృక్ శ్లేష్మవ్యాధిసమోల్బణః,

రాజీమంతిసర్పములు కఱచినయెడల రక్తవ్యాప్తి స్తంభించి రక్తము పలచనయైనయెడల శరీరము తెల్లఁబడి మినమినలాడుచు వాఁపు కలిగి గట్టిపడును. ఈవిషము శ్లేష్మరోగస్వభావము కలది.

రాజీమంతవిష వేగలక్షణము

దష్టస్య రాజిలై ర్దుష్టం పాండుతాం యాతి శోణితం. 301
ద్వితీయే శోథతా గాత్రే, సర్వాంగం గురుతా తథా,
తృతీయే దంశవిక్లేదో నాసికాక్షో ముఖస్రవాః. 302
చతుర్థే గరిమా మూర్ఛా మన్యా స్తంభం చ పంచమే,
గాత్రభంగో జ్వర స్సీతః శేషయోః పూర్వవ ద్వదేత్. 303
కుర్యా త్పంచమ వేగేతు చికిత్సా న తతః పరం,

రాజీమత్సర్పదష్టునకు ప్రథమ వేగమందు రక్తము దుష్టమై తెల్లఁబడును. ద్వితీయ వేగమందు శరీరము వాచి బరువెక్కును. తృతీయవేగమందు గాయమందు పోటు, ముక్కు, కన్నులు, నోరు వీనియందు నీరు కారుట. నాల్గవ వేగమందు దేహము స్తంభించి మూర్ఛ, మెడలు కుంగతీయుట కలుగును. పంచమవేగమందు శరీరము స్వాధీనము లేక పోవుట, జ్వరము, శీతలము కలుగును. పంచమవేగమునకు తర్వాత చికిత్స చేసినను ప్రయోజనము లేదు.

విషపీతదిగ్ధఅభిహతలక్షణము

ఫేనం వమతి నిస్సంజ్ఞః శ్యావపాదకరాననః. 304
నాసావసాదో భంగోఽంగే విడ్భేద శ్శ్లథసంధితా,
విషపీతస్య దష్టస్య దిగ్ధే నాభిహతస్య చ. 305
భవం త్యేతాని రూపాణి సంప్రాప్తే జీవితక్షయే,

నురుగు గ్రక్కుట, స్మృతి దప్పుట, కాళ్లుచేతులు ముఖము నల్లఁబడుట, ముక్కు చల్లదనము వహించుట, శరీరము స్వాధీనము తప్పుట, భేదులగుట, సంధులూడిపడినట్లుండుట – అనునీగుణములు విషజంతువులచే కఱవఁబడినవారికిని, విషము తినినవారలకును, విషలిప్తశస్త్రములచే గాయముపడినవారికి, కృత్రిమవిషగ్రస్తులకును జీవితక్షయమందు సంభవించును.

సర్పదష్టఅసాధ్యలక్షణములు

హిధ్మా శ్వాసో వమిః కాసో దష్టమాత్రస్య దేహినః. 306
జాయంతే యుగప ద్యస్య స హృచ్ఛూలీ న జీవతి,

సర్పదష్టునకు ఎక్కిళ్లు, ఆయాసము, వమనము, దగ్గు, రొమ్ములో మంట, యొకేసారి యేర్పడిన జీవింపఁడు.

దష్టమాత్ర సితాక్షస్యా శీర్యమాణశిరోరుహాః. 307
స్తబ్ధజిహ్వో ముహుర్మూర్ఛ శ్శీతో చ్ఛ్వాసో న జీవతి,

సర్పదష్టునకు కన్నులు తెల్లఁబడినను వెండ్రుకలూడిపోయినను, నాలుక నొద్దుపాఱినను, చల్లనిశ్వాసము కలిగినను, మాటిమాటికి స్మృతి తప్పుచుండినను జీవింపఁడని తెలియవలెను.

—— అన్యత్ ——

న నస్యైశ్చేతనాతీక్ష్ణే న క్షతాత్క్షతజాగమః. 308
దండాహతస్యనో రాజీప్రయాతస్యయమాంతికమ్,

సర్పదష్టుఁడు నస్యమాఘ్రాణింపలేకపోయినను, గాయమునందు గుంటబడుటయేకాక చుట్టును గుంటలుబడినను, కూర్చుండఁబెట్టినచో కఱ్ఱతోఁ గొట్టఁబడినవానివలె త్రేలఁబడి పోవుచున్నను ఇట్టిలక్షణములు కలిగియుండిన జీవింపఁడని తెలియవలెను.

—— పాముకాటుండఁగూడనివిధము ——

చక్రాకృతిశ్చ వా దంశః పక్వజంబూఫలాకృతిః. 309
సునీలశ్వేతరక్తో వా త్రిదశోఽపి న జీవతి,

పాముకాటు గుండ్రముగ నుండినను, నేరేడుపండువర్ణము కలిగి యుండినను, నీలపువర్ణము కలిగి యుండినను, రక్తహీనమై తెల్లగ నుండినను, రక్తము గూడుకట్టినటుల నెఱ్ఱగ నుండినను దేవజాతివాఁడైనను సర్పదష్టుఁడు జీవింపఁడు.

—— సర్పదష్టున కుండఁదగనిగుణములు ——

స్రవేన్మూత్రం పురీషం వా హృచ్ఛూలం ఛర్దిదాహకృత్. 310
సానునాసికయా వాక్యం సంధిభేద మథాపి వా,
తామ్రాభం నేత్రయుగళం అథవా కాకనీలకం. 311
వియోగో దేవదష్టాఖ్యస్తం విద్యాత్కాలపార్శ్వగం,

సర్పదష్టునకప్రయత్నముగ మలమూత్రములు జాఱినను, హృదయము శూలించినను, వమనమైనను, దాహమేర్పడినను, ముక్కుతో మాట్లాడుచుండినను, కీళ్లలో పోట్లు కలిగినను, నేత్రము లెఱ్ఱబడినను, లేక నల్లఁబాఱినను ఈలక్షణములు కలవాఁడు జీవింపఁడు.

—— పాముకాటున కుండఁగూడనిగుణములు ——

వేదనా దంశమూలే వా సప్తదంశోఽథవా భవేత్. 312
తక్షణాత్తీవ్రదాహశ్చ సోఽపి కాలేన భక్షితః,

సర్పదష్టునకు గాయమునందు పోటు, మంట కలిగినను, గాయములో కొంచెము వాఁచినను, గాయము తేలుకుట్టినట్లుల మంటపుట్టినను అట్టివాఁడు జీవింపఁడు.

—॥ సర్పదష్టుని పరీక్షింపవలసినవిధము ॥—

సోమం సూర్యం తథా దీప్తం న పశ్యతి చ తారకం. 313
దర్పణే సలిలే వాథ ఘృతతైలేఽథవా ముఖం,
న పశ్చాద్వీక్ష్యమాణోఽపి కాలదష్టో న జీవతి. 314
జ్ఞాత్వా కాల మకాలం చ పశ్చాద్భేషజ మాచరేత్,

పాముచే కఱవఁబడినవానికి సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, తేజస్సు, నక్షత్రములు కనఁబడకపోవుట, అద్దమునందుఁగాని, నీటియందుఁగాని, నేతియందుఁగాని, నూనెయందుఁగాని తనముఖము తనకు కనఁబడకపోవుట అను నీగుర్తులు చూచి సాధ్యాసాధ్యములను కనిపెంచినపిమ్మటనే చికిత్స నారంభింపవలెను గాని పరీక్షింపక చికిత్స చేయకూడదు. పైలక్షణములు కలిగి యుండిన సర్పదష్టుఁడు జీవింపఁడు.

—॥ సర్పదష్టచికిత్సానియమము ॥—

తథాపి తస్య కర్తవ్యా చికిత్సా జీవనావధి. 315
రసదివ్యౌషధీనాం చ ప్రభావా త్కాలజి ద్భవేత్,

సర్పదష్టునకు పూర్వోక్తాసాధ్యతను తెలిపెడునట్టి లక్షణములు కలిగియుండినను ప్రాణమున్నంతవఱకు వక్ష్యమాణము లగుమణిమంత్రౌషధాదులచేత చికిత్సలాచరించిన యెడల నౌషధీమహిమవలన నొకవేళ జీవించినను జీవింపవచ్చును గాన చికిత్స నవశ్యము చేయవలసినదే.

—॥ సర్పభీతినివారణక్రియాచికిత్స ॥—

1 వ క్రియ—

పుష్యే శ్వేతార్కమూలం తు శ్వేతపర్ణాభమూలకం. 316
సంగృహ్య పేయం తత్ బుష్యే స్నాత్వా తండులవారిణా,
సర్పభీతివినాశార్థం ప్రతిసంవత్సరం నరైః. 317

పుష్యమీనక్షత్రదివసమందు సంగ్రహింపఁబడిన తెల్లజిల్లేడువేరు, తెల్లగలిజేరువేరు బియ్యపుకడుగుతో నూతిత్రాగియుండు, ఆనక్షత్రదివసమునందే నామూలికల నూతి బియ్యపుకడుగులో చేర్చి పూనికొని స్నానము చేయవలసినది. ఇటుల సంవత్సరమున కొకతూరిచొప్పున ప్రతిసంవత్సరమును చేయుచుండిన నాయాసంవత్సరములలో నామనిషికి సర్పదంశనభయ మెంతమాత్రమును కలుఁగనేరదు.

2 వ క్రియ.—

మనూరం నింబపత్రాణి ఖాదే న్మేషగతే రవౌ,
అబ్ద మేకం న భీతి స్స్యా ద్విషా త్తస్య న సంశయః. 318

సూర్యుఁడు మేషరాశియందుండఁగ చిఱుసెనగలు, వేపాకు కలిపి భక్షించిన నొకసంవత్సరమువఱకు సర్పవిషభయము కలుగదు.

3 అన్యత్.—

మసూరం నింబపత్రాణి యోఽత్తి మేషగతే రవౌ,
అతిరోషాన్వితః స్తస్య తక్షకః కిం కరిష్యతి. 319

చిఱుసెనగలు, వేపాకు సమాంశములు కల్పి మేషమాసమందు భక్షించిన మనుజు నొకసంవత్సరమువఱకు పగఁబట్టినతక్షకుఁడైన నేమియు చేయుం జాలఁడు.

4 అన్యత్.—

ఆషాఢశుక్లపంచమ్యాం కట్యాం శిరీషమూలకం,
తండులోదకపానేన సర్పదంశో న జాయతే. 320
భ్రమాద్వా దంశతే సర్ప స్తదా సర్పో వినశ్యతి,

ఆషాఢశుక్లపంచమినాఁడు సంగ్రహింపఁబడిన దిరిసెనపుచెట్టువేరును ఆదివసమందే ధూపదీపనైవేద్యాదులొసంగి నడుమునకు కట్టుకొని బియ్యపుకడుగుతో నావేరును నూఱి త్రాగిన నాసంవత్సరమందు సర్పభయము కలుగనేరదు. ఇటుల చేసినవాని నొకవేళ భ్రమపడి పాము కఱచినట్లయిన తక్షణమే యాసర్పము చచ్చును.

5 ప్రక్రియ.—

కృకలాసస్య దంతా స్తు సితసూత్రేణ వేష్టయేత్. 321
బాహౌ బద్ధ్వా విషం హంతి విషం భుక్త్వా న బాధతే,
సర్పవృశ్చికమూషాణాం ముఖస్తంభః ప్రజాయతే. 322

అత్ర మంత్రః —శబరీ కీర్తయ, కీర్తయ, సంజాన సంజాపస్వాహా, సహస్రజపా త్సిద్ధిః. అనేన మంత్రేణ కృకలాసదంతాన్ హస్తే బంధయేత్.

పూర్వోక్తమంత్రమును శౌచాచారనియమములతో వేయిమాఱులు జపించిన సిద్ధియగును. తొండపల్లును తెల్లనినూలుతో చుట్టి పైమంత్రముచేత నభిమంత్రించి రెట్టకు కట్టుకొనిన సమస్తవిషములు హరించుటయేకాక దానిని ధరించియున్నంతవఱకు విషముసైత నెక్కదు. విషము భక్షించినను బాధింపదు. సర్పవృశ్చికమూషికాది విషజంతువులకు వాగ్బంధనమును కలుగును.

6 ప్రక్రియా.—

పాతాళగారుడీమూలం లంబమానం గృహే స్థితం,
దృష్ట్వా గచ్ఛంతి తే దూరం సర్పాద్యా విషకీటకాః. 323

దూసరితీగవేరును తెచ్చి తా వసియించుగృహమునందు వ్రేలాడఁగట్టిన, దానిని చూచినసర్పాదివిషజంతువు లన్నియు నాయింటికి దూరముగా పరుగెత్తి పోవును.

7 వక్రియ.—

మూలం తండులవారిణా పిబతి యః ప్రత్యంగిరాసంభవం,
నిష్పిష్టం శుచిభద్రయోగదివసే తస్యాహిభీతిః కుతః?. 324
దర్పా దేవ ఫణీ యదా దశతి తం మోహాన్వితో మూలపం,
స్థానే తత్ర స ఏవ యాతి నియతం చక్రీ యమ స్యాచిరాత్. 325

భద్రయోగముతో కూడినదివసమందు శుచియై దిరిసెనపుచెట్టువేరును తెచ్చి బియ్యపుకడుగుతో నూరి త్రాగినవానిని సర్పము లెప్పటికిని కఱవవు. ఒకవేళ భ్రమచేత కఱచిన నాసర్పము తత్క్షణమే మృతి నొందును.

8 వక్రియ —

గృహీత్వా పుష్యనక్షత్రే అమృతా మూలమాలకృత్,
తన్మాలాం ధారయే త్కంఠే సర్పబాధాభయం నహి. 326

పుష్యమీనక్షత్రమునందు తిప్పతీఁగవేరును తెచ్చి కణికలుగ ఖండించి దారమునకు మాలికగా కూర్చి కంఠమందు ధరించిన సర్పభయము కలుగదు. మఱియు సర్పదష్టునికంఠమందు ధరించిన విషము నివర్తించును.

9 వక్రియ.—

ధవళపునర్నవజటయా తండులజలపీతయా చ పుష్యర్కే,
అపసరతి ఖలు విషధరో భీతి ర్నాస్త్యేవ పుంసాం చ. 327

పుష్యమీనక్షత్రయుక్త మగుభానువారమునందు బియ్యపుకడుగుతో తెల్లగలిజేరువేరును నూరి త్రాగినట్టిమనుజుని చూచిన సర్పము దూరముగ వెళ్లును. అట్టిమనుజులకు సర్పభీతి యేమియును కలుగదు.

10 వక్రియ.—

శ్వేతాపరాజితామూలం పిబే త్తండులవారిణా,
న దశంతి తతః సర్పాః షాణ్మాసావధి నిశ్చితం. 328

తెల్లగంటెనవేరును బియ్యపుకడుగుతో నూరి పుచ్చుకొనిన మనుజునకు నాఱుమాసములవఱకు సర్పభయము కలుగదు.

11 వక్రియ.—

పీతం చే ద్గారుడీమూలం తోయసిక్తం తథా ఫలం,

దూసరితీఁగవేరు నుదకముతో నూరి త్రాగినవాని నాయుష్కాలము పర్యంతము సర్పము కఱవదు. గారుడీయన దూసరితీఁగ యగును. దీనినే గరుడచూడామణి యనియుఁ జెప్పుదురు.

12 వ క్రియ.—

అస్తికం మునిరాజం చ నమస్కృత్వా త్పునఃపునః. 329
స్వప్నే సర్పభయం నాస్తి నాన్యథా శంకరోదితం,

మనుజులు ప్రతిదినము పడుకొనునపుడు ఆస్తీకమునిని గూర్చి ధ్యానించి నమస్కారము చేసి పడుకొనుచున్నట్లయిన నామనుజులకు సర్పభయము లేకపోవుటయే గాక స్వప్నమందు కూడ సర్పములు కనఁబడవు.

13 వ క్రియ.—

వరాహకర్ణికామూలం హస్తే బద్ధ్వా విషాపహం. 330

పంగిచెవిగడ్డను రట్టకు కట్టిన సర్పవిషము హరించును.

14 వ క్రియ.—

ఛత్రీ సర్షపపాణిశ్చ చరేద్రాత్రౌ దివా తథా,
తచ్ఛాయాశబ్దవిత్రస్తాః ప్రణశ్యంతి చ పన్నగాః. 331

గొడుగువేసుకొని ఆవాలు పిడికిటఁబట్టుకొని రాత్రియందుఁగాని పగటియందుఁగాని యేమనుజుఁడు సంచరింపుచుండునో వానిఛాయ పాతినను చప్పుడు వినినను సర్పములు భియపడి నశించును.

15 వ క్రియ.—

మధుమధుకకాష్ఠదీప్తో యత్ర జ్వలతి ప్రదీపకోరాత్రౌ,
కులికాదయోఽపి నాగా స్తత్ర ప్రాణా న్విముంచంతి. 332

అతిమధురము, విప్పకఱ్ఱ యీరెంటిని చేర్చి మంట వేయఁబడినచోట ఆజ్వాలను చూచిన కులికాదిసర్పములు నాగుబాములు మొదలయినసర్పములు నశించును.

16 వ క్రియ.—

మూర్తిం నిర్మాయ తార్క్ష్యస్య తరత్సుదశనేన యః,
సతతం ధారయే త్వంగే తం దూరా దురగ స్త్యజేత్. 333

సివంగిదంతముతో గరుడవిగ్రహమును చేయించి రాగి లేక బంగారు తాయెత్తులో పొదిగి శరీరమందు ధరించిన వానిని చూడఁగనే సర్పములు పలాయన మగును.

17 వ క్రియ.—

ద్విముఖాహి దేహచూర్ణం నయనం నకులస్య కేకిభవపిత్తం,

వినయే వినిహిత మేక ద్భుజగశిరస్ఫోటనం కురు తే. 334

రెండుతలలశిఖండి యనుసర్పమును చంపి యెండించినదేహచూర్ణము, ముంగిస కన్నులు, నెమలిచేఁదు యీామూఁడును కలిపి నూతి గుటికచేసి యుంచుకొని సర్పము కనుపడినప్పు డీగుటికను సర్పముమీఁద వైచిన దానిశిరస్సు పగిలిపోవును.

18 సర్పపలాయనమంత్రము.—

ఓం ప్లః-సర్పకులాయస్వాహా, అశేషకులసర్పకులాయస్వాహా=అనేన సప్తాభిమంత్రితాం మృత్తికాం గృహామధ్యే క్షిపేత్, సర్పాః పలాయంతే.

పూర్వోక్తమంత్రముచేత నిసుక నేడుమారు లభిమంత్రించి గృహామధ్యమున చల్లిన గృహామున చొచ్చి యున్నసర్పములు గృహాము విడిచి వెళ్లును.

దర్వీకరవిష వేగచికిత్స

అథ దర్వీకృతాం వేగే పూర్వే విస్రావ్య శోణితం,
అగదం మధుసర్పిభ్యాం సంయుక్తం త్వరితం పిబేత్. 335

దర్వీకర (పడిగగలపాము) దష్టునకు ప్రథమవేగమందు దష్టమైనచోఁదనే రక్తమును స్రవింపంజేసి వెంటనే తేనె, నెయ్యి సమాంశములు కలిపి త్రాగింపవలయును.

ద్వితీయే వమనం కృత్వా తద్వదే నాగదం పిబేత్,
విషాపహైః ప్రయుంజీత తృతీయేఽంజననావనే. 336

ద్వితీయవేగమునందు వమనము చేయించి పూర్వమువలె తేనె, నెయ్యి, సమభాగములు కూర్చి త్రాగింపవలయును. తృతీయవేగమందు విషహారోపచారములను చేయించి కన్నుల కంజనము వేయవలెను.

పిబే చ్చతుర్థే పూర్వోక్తం యవాగూం వమనే కృతే,
షష్ఠపంచమయో శ్శీతైః దిగ్ధం సిక్త మభీక్ష్ణశః. 337
పాయయే ద్వమనం తీక్ష్ణం యవాగూం చ విషాపహైః,
అగదం సప్తమే తీక్ష్ణం యుంజ్యా దంజననస్యయోః. 338

చతుర్థవేగమందు, గంజి త్రాగించి వమనము చేయింపవలెను. పంచమషష్ఠవేగములయందు చల్లనియుదకము నెత్తిన ధారగా పోసి గంజి త్రాగించి వమనము చేయించి విషహారమైనమందులు త్రాగింపవలెను. సప్తమవేగమందు తీక్ష్ణమైనమందు లుపయోగించి నశ్యము, అంజనము చేయవలయును.

సింధువారస్య మూలం చ శ్వేతా చ గిరికర్ణికా,

పానం దర్వీకరై ర్దష్టే నస్యం మధు సపాకలం. 339

నల్లవావిలివేరు, తెల్లగంటెనవేరు యివి నీళ్లలో నూరి త్రాగి వానినే తేనెలో నూరి నస్యము చేయించిన దర్వీకరవిషము హరించును.

మండలివిషచికిత్సా

దంశం మండలినాం ముక్త్వా పిత్తలత్వా దథాపరం,
ప్రతప్తై ర్హేమలోహాద్యై ర్దహేదా శలాల్మకేన వా. 340
కరోతి భస్మసా త్సద్యో వహ్నిః కిం నామ రక్షణాత్,
అదూషే తూర్ప్వర్ణపక్త్రో వా మృద్భస్మాగదగోమయైః. 341
ప్రచ్ఛాయాంతరరిష్టాయాం మాంసలం తు విశేషితః,
అంగం సహేవ దంశేన లేపయే దగదై ర్మహుః. 342
చందనోశీరయుక్తేన సలిలేన చ సేచయేత్,
విశే ప్రవిసృతే విధ్యా చ్ఛిరాం సా పరమా క్రియా. 343

మండలిసర్పవిషము, పిత్తమును ప్రకోపింపఁజేయును. నిప్పులో కాల్పఁబడిన బంగారు, వెండి, రాగి, యినుపశలాకలతో గాయమును పండఁ గాల్చవలయును. మట్టిపేళ్లను నమిలి గాయమందు పట్టింపవలయును. శరీరమునకు గాయమునకు విషహారౌషధములను పట్టింపవలయును. చందనము, వట్టివేళ్లు నీళ్లతో నూరి గాయమందును శరీరమునందును తడుపుచున్నయెడల విషము నివర్తించును.

అన్యత్.—

పంచవల్కవరాయష్టినాగపుష్పైలవాలుకం,
జీవకర్షభకాశీరం సికో పద్మక ముత్పలం. 344
సక్షౌద్రో హిమవార్ నామ హంతిమండలినాం విషం,
లేపా చ్ఛ్వయథువీసర్పవిస్ఫోటజ్వరదాహనుత్. 345

పంచవల్కములు, త్రిఫలములు, అతిమధురము, నాగకేసరములు, నూఁగుదోస, జీవకము, ఋషభకము, వట్టివేరు, చక్కెర, పద్మకము, కలువగడ్డ, తేనె, చందనము ఇవి నూరి పట్టించిన పింజరలవిషమువల్ల కలిగిన వాపు గుల్లలు దద్దులు బొబ్బలు జ్వరము మంటలు నివారించును.

అన్యత్.—

కాశ్మర్యవటశృంగాణి జీవకర్షభకౌ సితా,
మంజిష్ఠా మధుకం చేతి దష్టో మండలినా పిబేత్. 346

గుమ్ముడుగడ్డ, మర్రియూడలు, జీవకము, ఋషభకము, మంజిష్ఠి, అతిమధురము, చక్కెర యివి చూర్ణించి పుచ్చుకొనిన పింజరలవిషము హరించును.

—— మండలీవిష వేగచికిత్స ——

కృత్వాఽవగాఢం శస్త్రేణ మూర్ధ్ని కాకపదం గతః,
మాంసం సురధిరంతస్య చర్మ వా తత్ర నిక్షిపేత్. 347
తృతీయే వమతః పేయాగ్ణ వేగే మండలినాం పిబేత్,
అతోఽష్ణ మగదం షష్ఠే గణం వా పద్మకాదికం. 348

మండలీవిషదష్టునకు ద్వితీయవేగమందు మాడు చివ్విచర్మమును గోసివేసి కాకికాలియందలిమాంసము నెత్తురు నుంచవలెను. తృతీయవేగమందు వమనము చేయించి గంజి త్రాగింపవలెను. షష్ఠవేగమునందు పద్మకాదిగణముతో మందు తయారుచేసి యియ్యవలెను.

అన్యత్.—

మంజిష్ఠా మధుయష్ట్యాహ్వ జీవకర్షభకౌ సితా,
కాశ్మర్యం వటశృంగాని పానం మండలినాం విషే. 349

మంజిష్ఠి, తేనె, అతిమధురము, జీవకము, ఋషభకము, చక్కెర, నేలగుమ్మడు, మఱ్ఱియూడలు ఇవి నూఱి పుచ్చుకొనిన పింజరలవిషము హరించును.

—— రాజీమంతవిష వేగచికిత్స ——

ఆద్యేఽవగాఢం ప్రచ్ఛాయ వేగే దష్టస్య రాజిలైః,
అలాబునా హరే ద్రక్తం పూర్వవ చ్చాగదం పిబేత్. 350
షష్ఠేఽంజనం తీక్ష్ణతమ మవపీడం చ యోజయేత్,
అనుక్తేషు చ వేగేషు క్రియా దర్వీకరోదితాః. 351

రాజీమంతసర్పవిషమందు మొదట స్నానము చేయించి సొరకాయ బెంకుతో రక్తమోక్షణము కావింపవలయును. పూర్వోక్తశ్లోకమందు చెప్పఁబడినయౌషధచికిత్స చేయవలెను. షష్ఠమవేగమందు కన్నులకు తీక్ష్ణమైన అంజనము వేయవలెను. ఇందు చెప్పఁబడనివేగములందు దర్వీకరములకు చెప్పఁబడినచికిత్సలే చేయవలెను.

—— రాజీమంతవిషచికిత్స ——

అగదః ఫణినాం ఘోరే విషే రాజీమతా మపి,
సమా స్సుగంధా మృద్వీకా శ్వేతాఖ్యా గజదంతికా. 352
అర్ధాంశం సారసం పత్రం కపిత్థం బిల్వ దాడిమం,
సక్షౌద్ర మండలివిషే విశేషా దగదో హితః. 353

సుగంధపాలదొలుప్పు, ద్రాక్ష, మొక్కపువేరు, నాగదంతివేరు ఇవి సమభాగములుగ కూర్చి యిందుకు సగము తామరాకు, వెలగపండుగుజ్జు, మారేడుపండుగుజ్జు,

దానిమ్మపండు ఇవి నూతి తేనెతో కల్పి పుచ్చుకొనిన రాజీమంతసర్పవిషము హరించును.

అన్యచ్చికిత్సా

కటుకాఽతివిషా కుష్ఠా గృహధూమహరేణుకా,
సక్షౌద్రవ్యోషతగరా ఘ్నంతి రాజీమతాం విషం. 354

కటుకరోహిణి, అతివస, కోష్టు, కరుకువ్వ, రేణుకలు, త్రికటుకములు, గ్రంథితగరము ఇవి చూర్ణించి తేనెతో పుచ్చుకొనిన రాజీమంతసర్పవిషము హరించును.

సర్వసర్పవిషసామాన్యచికిత్స

నిఖనే కాండచిత్రాయా దంశం యామద్వయంభువి,
ఉద్ధృత్య ప్రస్థితం సర్పిర్ధాన్యమృద్భ్యాం ప్రలేపయేత్. 355
పిబే త్పురాణం చ ఘృతం వరాచూర్ణావచూర్ణితం,
జీర్ణే విరిక్తే భుంజీత యవాన్నం మూపసంస్కృతం. 356

ఎట్టచిత్రమూలమును రెండుజాములు భూమిలో పాతిపెట్టి పిమ్మట తీసి ప్రాతనెయ్యి, ధనియాలు, బురదమట్టి వీనిని నూతి గాయముపైన పూసి త్రిఫలచూర్ణమును కల్పినప్రాతనెయ్యిని లోపలికి త్రాగించి అది జీర్ణమై యొకవిరేచనమైన పిదప పెసరపప్పుతో సంస్కరింపంబడిన యవాన్నమును భుజింపఁజేసిన సర్వసర్పములవిషము శాంతించును.

వ్యంతరసర్పచికిత్స

అన్యత్.—

కరవీరార్కకుసుమమూలలాంగలికా కణాః,
కల్కయే ద్దారనాలేన పాఠామరిచసంయుతాః. 357
ఏష వ్యంతరదష్టానా మగద స్సార్వకార్మికః,

గన్నేరుపట్ట, జిల్లేడుపూలు, వేరుపట్ట, నేలతాటిగడ్డలు, పిప్పళ్లు, విషబొద్ది, మిరియాలు ఇవి కలితో కల్కముచేసి పుచ్చుకొనిన దారి కాచి మనుష్యులను కఱవవలె నను యాచారముగల వ్యంతరసర్పవిషము హరించును.

అన్యత్.—

ద్విపలం నతకుష్ఠాభ్యాం ఘృతక్షౌద్రం చతుష్పలం. 358
అపి తక్షకదష్టానాం పాన మేత త్సుఖప్రదం,

ఒకపలము గ్రంథితగరము, ఒకపలము కోష్టు, రెండుపలములు నెయ్యి, రెండుపలములు తేనె చూర్ణించి కల్పుకొని త్రాగిన తక్షకదష్టవిషమైనను శాంతించును.

అన్యత్ .-

దష్టమాత్రో దశే దాశు తం సర్పం లోష్ట మేవ వా. 359
ఉప ర్యరిష్టం బధ్నీయా దంశం భింద్యా ద్దహే త్తథా,

పాముకఱచినవెంటనే, ఆపామును మఱల కఱచినఁగాని మట్టిపెడ్డనుగాని కొఱికొని పాముకాటుపైన కాల్చి కుంకుడాకు నలఁగఁ గొట్టి కట్టినయెడల సర్పవిషము హరించును.

కృష్ణసర్పచికిత్సా

కృష్ణసర్పేణ దష్టస్య లింపే ద్దంశం ప్ర తేఽసృజి. 360
చారటీనాకులీభ్యాం వా తీక్ష్ణమూలీవిషేణ వా,
పానం చ క్షౌద్రమంజిష్ఠాగృహధూమయుతం ఘృతం. 361
తండులీయకకాశ్మర్యకిణిహీ గిరికర్ణికా,
మాతులుంగీ సితా శేలుః పానన స్యాంజనై ర్హితం. 362

కృష్ణసర్పము కఱచినవానికి గాయమునుండి రక్తమును స్రవింపఁజేసి, గురుగుచెట్టు, సర్పాక్షి, తుంబురులు, నాభి ఇవి చూర్ణించి తేనెతో ప్పుచ్చుకొని మంజిష్టి, కరుదువ్వ, చిత్రివేరు, నేలగుమ్ముడు, ఉత్తరేణి, తెల్లగంటెన, మాదీఫలపువేరు, చక్కెర, విరిగి అను నీవస్తువులను పానలేపన నస్యాంజనముల కుపయోగించిన విషము హరించును.

గోనససర్పచికిత్సా

వంశత్వగ్బీజకటుకాపాటలీబీజనాగరం,
శిరీషబీజాతివిషే మూలం గావేధుకం వచా. 363
పిష్టో గోవారిణాఽష్టాంగో హంతి గోనసజం విషం,

వెదురుచెక్క, వెదురుబియ్యము, కటుకరోహిణి, కలగొట్టివిత్తులు, సొంటి, దిరిసెనపువిత్తులు, అతివస, అడవిగోధుమలు, వస ఇవి యావుపంచితమున నూరి శరీరమునకు పూసికొనినట్టయిన గోనససర్పవిషము హరించును.

1_వ చికిత్స.—

అనుభవసిద్ధ మయినసర్పచికిత్సలు

సేచనా దుదకే నాథ శీతలేన ముహు ర్ముహుః. 364
రోమాంచో న భవే ద్యస్య తం వింద్యా త్కాలభక్షితం,

పాము కఱచినందువలన సాధారణముగ మనుజులకు మృతి సంభవింప దని వైద్యశాస్త్రమైయున్నది; పాము కఱచి స్మృతితప్పి నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసము లడఁగి

హృదయచలన మాఁగి నాడిగమన ముడిగి కరచరణాద్యంగప్రత్యంగచలనము నశించి మృతుఁడైనట్లు స్పష్టముగ నిశ్చయింపఁబడినమనుజుని చక్కఁగఁ గూర్చుండఁబెట్టి యిన్నూఱు, మున్నూఱు, నన్నూఱు, నేనూఱుబిందెల యుదకమును నెత్తిన ధారగా పోసిన బొందిలోనికి ప్రాణము లేతెంచి జీవించును. ఇటులచేసినను ప్రాణము రాని యెడల నొకగచ్చుతొట్టికిఁగాని కొయ్యతొట్టికిఁగాని ఏలితొట్టికళాయికిఁగాని నిండుగ నుదకము నింపి యాయుదకమునందు సర్పదష్టశవము మూఁడహోరాత్రము లుంచిన తప్పక జీవము ప్రాదుర్భవించును. ఉదకధారాసేచనమువలనఁ గాని, యుదకమునం దుంచినందువలనఁగాని ప్రాణ మావిర్భవించునప్పుడు శరీరమునందలిరోమములు గగుర్పాటును జెందును. ఏనూఱుబిందెలయుదకమున సేచనము చేసినంతట రోమాంచ మగపడనియెడల నుదకమందు శవమును పడవేసి మూఁడుదినము లుంచినప్పు డుదకములోనుండి బుద్బుదములు బయలుదేఱును. బుద్బుదము లారంభమైనయెడల శవములోనికి ప్రాణము లాసన్న మగుచున్నవని తెలియవలెను. బుద్బుదములు ప్రారంభించిన గడియసేపటికి శవమును బైటతీసి కూర్చుండఁబెట్టి శిరముపైన నుదకధారాసేచనము సేయుచుండిన క్రమముగ ప్రాణములు కలుగును. జలబుద్బుదములు కలుగనియెడల మృతుఁడైనట్లు నిశ్చయింపవలసినది. ఇది ధన్వంతర్యాదివైద్యకమతమై యున్నది. తొమ్మిదిదినములవఱకు నుదకమునం దుంపవలసినట్లు సిద్ధనాగార్జునమతము.

2 వ చికిత్స.—

సర్పదష్టో యదా నష్ట స్తం సర్పో దంశతే స్వయం. 365
జీవితో మ్రియతే సర్పః స్వయం నిర్విషతాం వ్రజేత్,

పాముచే కఱవఁబడినవాఁడై చచ్చిపోయినను వానిని మరల నాసర్పమువలనఁ గాని మఱియొకసర్పమువలనఁగాని కఱిపించినచో సర్పదష్టుఁడు జీవించును. సర్పము మృతిఁజెందును.

3 వ చికిత్స.—

యస్తు సంరోషిత స్సర్పో ధూమం వక్త్రా ద్విముంచతి. 366
తుండాగ్రే ప్రేషితం భుక్త్వా బహుశ స్తేన దంశితః,
అశక్య మగదై రన్యై ర్విషే ణైవ చికిత్సయేత్. 367
క్షీరక్షౌద్రఘృతై ర్యుక్తం ద్విగుంజం పాయయే ద్విషం,
విషేణ లేపయే ద్దంశం కాలదష్టోఽపి జీవతి. 368

ఏసర్పము కోపోద్రేకముతో నుండునో, అట్టిసర్పము నోటినుండి పొగ వెడలుచుండును. ఏమనుజుఁడైన నట్టిసర్పముచే కఱవఁబడినను ఆసర్పముఖముచే స్పృశింపఁబడినపదార్థముల భక్షించినను వెంటనే విష మెక్కును. అవిష మెట్టిచికిత్సలకు

నశక్యమై యుండును. గనుక నావిషార్తునకు ఆవుపాలు, ఆవునెయ్యి, తేనె సమాం శములుగ కూర్చి అందు రెండుగురిగింజలయెత్తు వత్సనాభిని కలిపి త్రాగించి గాయము నకు సైతము నాభినే చాది పట్టించిన తత్క్షణమే విషము హరించును.

4 వ చికిత్స.—

మంత్రౌషధప్రయోగేణ యది దష్టో న జీవతి,
ఛేదయే త్తీక్ష్ణశస్త్రేణ దంశస్థానే భిషగ్వరః. 369
స్థావరంతు విషం దద్యాత్ దష్టో జీవతి తత్క్షణమ్,

సర్పదష్టునకు మంత్రౌషధప్రయోగాదులవలన విషయవిమోచనము కానియెడల దంశస్థానమును కత్తితో చివ్వి కండ నెత్తివేసి దానిపైని వత్సనాభిని చాది పట్టించిన తత్క్షణమే విషము నివర్తించి జీవించును.

5 వ చికిత్స.—

అత్యంతవిషరోగార్తాన్ జలమధ్యే వినిక్షిపేత్. 370
సర్పదష్టవిషం నశ్యేత్ ఆరోగ్యం భవతి స్ఫుటం,

చేష్ట లుడిగినసర్పదష్టుని జలమధ్యమునం దుంచినట్టయిన విషవిముక్తుండై నిశ్చ యముగ జీవించును.

6 వ చికిత్స.—

సద్య స్స్పర్శేణ దష్టస్య నిక్షిపే ద్వామనాసికే. 371
లిప్త్వా కర్ణమలం చాపి స్వమూత్రై స్సేచనం తథా,

సర్పదష్టుమైనవానికి తత్క్షణమే యెడమముక్కునందు చెవిగుబిలిపట్టించి నర మూత్రము నాముక్కులో నుంచిన విష మెక్కదు.

7 వ చికిత్స.—

మృతసంజీవనం ఖ్యాతం నిర్గుండీ తగరం విషం. 372
పిండీతగరమూలం చ పుష్యే ణోత్పాట్య యోజయేత్,
దంశే దేయం మృత స్యాపి దష్టో జీవతి తత్క్షణాత్. 373

పుష్యమీనక్షత్రమునాఁడు నల్లవావిలి, గ్రంథితగరము, వత్సనాభి, మ్రంగ వేరు అను యోషధులను తెచ్చి మృదువుగ నూరి సర్పదష్టుని గాయమునకు బట్టిం చిన మృతుఁడైనను జీవించును.

8 వ చికిత్స.—

విదారికందగంధేన దుష్టోరగవిషం హరేత్,

నేలగుమ్మడుగడ్డను గంధమతీసి సర్పదష్టునిగాయమునకు లేపనము చేసిన విషము హరించి జీవించును.

9 వ చికిత్స.—

అశ్వగంధా మేఘనాదో గోమూత్రే మహిసాక్షికం. 374
గృహధూమయుతం లేపో శివకంఠవిషాపహం,

పెన్నేరుగడ్డ, చిత్రిజేరు, మహిసాక్షి, కటిచువ్వ, ఈవస్తువులను గోమూత్రములో నూరి పట్టించిన సర్పవిషము హరించుటయే కాక శివునికంఠమునకు రాచినట్టియిన నావిషమును హరించును.

10 వ చికిత్స.—

కర్కటీకంద లేపేన సర్పదష్టో సుఖీ భవేత్. 375

ఆగాకరగడ్డను గంధము తీసి పట్టించినయెడల సర్పదష్టునివిషము హరించి జీవించును.

11 వ చికిత్స.—

వృశ్చికాపీరణామూలం లేపా త్సర్పవిషాపహం,

తెల్లగలిజేరు వేరు, అవుగుగడ్డివేరు అనువానిని నూరి గాయమునకు పట్టించిన సర్పవిషము హరించును.

12 వ చికిత్స.—

కటుతుంబ్యుద్భవం మూలం సూక్ష్మం గోమూత్ర పేషితం 376
ఛాయాశుష్కం వటీమూత్రే పాణి లేపో విషాపహం,

నాగసారజేరు నావుపంచితమున నూరి మాత్రలు చేసి నీడ నెండించియుంచు కొని మాత్రములో చాది సర్పదష్టుని అఱచేతులకు పట్టించిన విషము హరించి జీవించును.

13 వ చికిత్స.—

అర్కమూలేన సంలేప్యం దంశే విషహారం మహత్. 377
రక్తచిత్రేంద్రగోపాభ్యాం తథా విషవినాశనం,

సర్పదష్టగాయమునకు జిల్లేడువేరును చాది పట్టించినను, ఎఱ్ఱచిత్రమూలము, ఇంద్రగోప (ఆర్ద్రపురుగు) నూరి పట్టించినను విషము హరించును.

14 వ చికిత్స.—

కుంకుమం లక్తకం లోధ్రం శిలా చైవాథ లోచనా. 378
గుటికా లేపనం హంతి విషం స్థావరజంగమం,

కుంకుమపువ్వు, లత్తుక, లొద్దుగచెక్క, మణిశిల, గోరోచనము, సమాంశములు నూరి గుటిక చేసి చాది పట్టించిన స్థావరజంగమువిషములు హరించును.

15 వ చికిత్స.—

ద్వే హరిద్రే శిలాతాలం కుంకుమం ముస్తకం జలైః. 379
గుటికాలేపమాత్రేణ విషం హంతి మహాద్భుతం,

కూరపసపు, మానిపసపు, మణిసిల, తాళకము, కుంకుమపువ్వు, తుంగముస్తలు సమాంశముగ నుదకమున నూరి మాత్ర చేసి నీడ నెండించి యుంచుకొని వలసినప్పు డుదకమునఁదేది సర్పదష్టగాయమునకు పట్టించిన నత్యద్భుతముగ విషము హరించును.

16 వ చికిత్స.—

పిండీతగరజం మూలం పుష్యే ణోద్ధృత్య రోపితం. 380
లేపనం క్రియతే సద్యః మృతోఽపి స తు జీవతి,

పుష్యమీనక్షత్రమున మ్రంగచెట్టువేరును తెచ్చి గంధముతీసి సర్పదష్టగాయమునకు లేపనము చేసిన మృతుఁడైనను జీవించును.

17 వ చికిత్స.—

శ్వేతా పరాజితా మూలం దేవదానీయమూలకం. 381
వారిణా పేషితం నస్యం కాలదష్టోఽపి జీవతి,

తెల్లగంటెనవేరు, దేవదారు దంగి వేరు నుదకముతో నూరి నస్యము చేయించిన విషము హరించి సర్పదష్టుఁడు జీవించును.

18 వ చికిత్స.—

పుష్యోద్ధృతం చ తన్మూలనస్యం చ విషనాశనం. 382
మూలం తు శ్వేతగుంజాయాం సర్వసర్పవిషాపహం,

పూర్వోక్తమగు తెల్లగంటెనవేరును గాని, తెల్లగురిగింజవేరునుగాని పుష్యమీనక్షత్రమున తెచ్చి నూరి నస్యము చేయించిన సమస్తసర్పవిషములు హరించును.

19 వ చికిత్స.—

అహేర్హరితవర్ణస్య పుచ్ఛాగ్రం పాటయే చ్ఛిరః. 383
శుక్లం కృష్ణం పృథక్కార్యం నస్యం సర్పవిషాపహం,
శుక్లం శుక్లే సవ్యనాసే కృష్ణం కృష్ణే చ వామకే. 384
మృతసంజీవనం హ్యేత త్కాలదష్టోఽపి జీవతి,

పసుపువన్నె సర్పముయొక్క శిరస్సు, తోఁక తెగనరికి వేఱువేఱుగా నెండఁబెట్టి చూర్ణించి యుంచుకొనవలెను. ఆచూర్ణములు ఒకటి తెల్లగను, మఱియొకటి నల్లగ నుండును. శుక్లపక్షములో పాము కఱచినదైన కుడిముక్కునకు తెల్లనిచూర్ణమును నస్యము చేయింపవలెను. కృష్ణపక్షమందు కఱచిన వాని యెడమముక్కునకు

వల్లనిచూర్ణమును నస్యము చేయింపవలెను. ఇటుల చేయించిన కాలాసన్న మైనసర్ప దష్టుఁడు సైతము జీవించును. ఇది మృతసంజీవినీనస్య మనఁబడును.

20 వ చికిత్స.—

పథ్యాక్షౌద్రం మరీచం చ పత్రం హింగు శిలా వచా. 385
జలేన గుటికా నస్యే కాలదష్టోఽపి జీవతి,

కరకకాయ, తేనె, మిర్యాలు, ఆకుపత్రి, యింగువ, మణిసిల, వస వీనిని సమాంశము లుదకమున నూఱి నస్యము చేయించిన సర్పదష్టుఁడు జీవించును.

21 వ చికిత్స.—

శిలా హింగు వచా వ్యోషా మభయా త్వక్పత్రకం. 386
నస్యం వాసుకిదష్టస్య నిర్విషం శీతవారిణా,

మణిసిల, ఇంగువ, వస, త్రికటుకములు, కరక్కాయలు, లవంగపుచెక్క, ఆకుపత్రి అనునివి సమాంశము లుదకమున నూఱి నస్యముఁ జేసిననైన వాసుకిచే దష్టుఁడైనవాఁడైనను విషము హరించి జీవించును.

22 వ చికిత్స.—

కులికామూలనస్యేన కాలదష్టోఽపి జీవతి. 387

దేవకాంచనపువేరు గంధమును నస్యము చేయించినట్టయిన అసాధ్యమగు సర్ప విష మైనను హరించును.

23 వ చికిత్స.—

జలేన లాంగలీకందనస్యం సర్పవిషాపహం,

చెన్నచెంగల్గడ్డ నుదకముచే నూఱి నస్యము చేసిన సర్పవిషము హరించును.

24 వ చికిత్స.—

జయపాలభవాం మజ్జాం భావయే జ్జంభలద్రవైః. 388
ఏకవింశతివారం తు తతో వర్తిం ప్రకల్పయేత్,
మనుష్యలాలయా ఘృష్టా తతో నేత్రే తయాఽంజయేత్. 389
సర్పదష్టవిషం జిత్వా సంజీవయతి మానవం,

విశ్వామిత్రపాత్రే జయపాలబీజం త్వగ్ఘాటనం కృత్వా గ్రాహ్య మేతద్దృష్టఫలం.

నేపాళపువిత్తులను నిమ్మపండ్లరసములో నిరువదొక్కమారు భావనచేసి ఉమ్మితో నూఱి కణికలుచేసి యెండించి కావలసినప్పు డుమ్మితోఁ చాఁది గాయమునకు పట్టించినను కన్నుల కంజనము చేసినను సర్పదష్టుఁడు జీవించును.